REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR WETENSCHAP EN CULTUUR

Humanistisch Opleidings Instituut
BIBLIOTHEEK
Postbus 797 - 3500 AT Utrecht

ZEVENDE JAARGANG
NUMMER 2, JUNI 1960

REKENSCHAP,

driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en cultuur, uitgave van de HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES, onder redactie van
Prof. Mr. A. D. BELINFANTE, Prof. Dr. H. FREUDENTHAL,
F. P. HUYGENS, Dr. B. W. SCHAPER, Prof. Dr. T. T. TEN HAVE,
Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL.

Vaste medewerkers: Dr. H. Bonger, Dr. J. C. Brandt Corstius, Dr. A. L. Constandse, Dr. T. Eekman, Prof. Dr. J. J. Fahrenfort, Dr. L. van Gelder, Ir. E. Hymans, Prof. Dr. D. Loenen, Dr. Kwee Swan Liat, Dr. J. P. van Praag, Dr. V. W. D. Schenk, Dr. G. H. Streurman, Mr. J. in 't Veld, Mr. B. v. d. Waerden, Mr. H. B. J. Waslander.

Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie, F. P. Huygens, Duinrell 4, Wassenaar (tel. K 1751-3568). Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres van de auteur op de kopij zelf is vermeld.

Het abonnement loopt van 1 januari tot 31 december. Abonnementsprijs *f* 7,50; voor donateurs en contribuanten van de Stichting en voor studenten *f* 6,—; losse nummers *f* 2,—.
Betaling gaarne door storting of overschrijving op giro no. 582293 t.n.v. Humanistische Stichting Socrates, Oudegracht 152, Utrecht.

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

De Stichting heeft ten doel de bevordering van wetenschap en cultuur, in het bijzonder met betrekking tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing.

Bestuur: het Dagelijks Bestuur van het Humanistisch Verbond.

Werkzaamheden:

a. het instellen en instandhouden van bijzondere leerstoelen met betrekking tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing.
b. het organiseren en doen functioneren van een wetenschappelijke en een culturele sectie, alsmede van daaraan verbonden werkgroepen.

Vorm van deelneming:

a. donatie van tenminste *f* 1,— per maand ter ondersteuning van de bijzondere leerstoelen.
b. contributie van tenminste *f* 2,50 per jaar, verschaffende het recht van deelneming aan het werk der secties.

Donateurs worden tevens als contribuanten beschouwd. Giro 582293 t.n.v. Humanistische Stichting Socrates, Oudegracht 152, Utrecht.

INHOUD:

7e Jaargang Nr 2 — juni 1960

Pierre H. Dubois, De actualiteit van de Max Havelaar 49
Kwee Swan Liat, De gewone mens 61
V. W. D. Schenk, Als niet-jurist over straf en vergelding 73
H. J. Blackham, Rassenverdraagzaamheid in Engeland 82
Boekbespreking 87
Uit de tijdschriften 92
Internationale kroniek 96
Personalia omslag

PIERRE H. DUBOIS

DE ACTUALITEIT VAN DE MAX HAVELAAR

Er bestaat geen Nederlands schrijver — of het moest Vondel zijn, en dan nòg — over wie zoveel litteratuur voorhanden is als over Multatuli. Er is over hem in minder dan een eeuw een stortvloed van geschriften gepubliceerd, waarin tot in bijzonderheden ingegaan wordt op allerlei kanten van Dekkers persoonlijkheid, op zijn gedragingen als ambtenaar, op de gedragingen van anderen enz. Deze geschriften zijn zeer uiteenlopend van aard. Zij zijn voor of tegen Dekker, en doorgaans dienovereenkomstig, hetzij voor of tegen de door Nederland gevoerde koloniale politiek, hetzij voor of tegen de praktische uitvoering van die politiek in het geval waarin deze als zodanig werd aanvaard.

Er zijn daarentegen betrekkelijk weinig geschriften die zich hebben beziggehouden met de persoonlijkheid van Douwes Dekker in het licht van zijn totale verschijning. Daaronder blijven die van E. du Perron en Menno ter Braak de opmerkelijkste.

Het is merkwaardig, wanneer men de talrijke publikaties leest uit de laatste kwarteeuw, sedert de herdenking van Multatuli's dood in 1937, te ontdekken hoe al deze geluiden lijken op degenen van wie ze afkomstig zijn. Het is, als men er even over nadenkt, natuurlijk ook weer niet zo bijzonder merkwaardig, maar het valt op enige afstand zoveel meer op dat men telkens, wanneer men een beschouwing over Dekker zou verwachten, een verhouding *tot* Dekker te zien krijgt, die in vrijwel alle gevallen tamelijk nauwkeurig klopt met de karakteristiek van de andere partij in deze verhouding. Dekker door du Perron, Dekker door ter Braak, Dekker door Stuiveling, Dekker door Brom, Dekker door Annie Romein, Dekker door Ett, Dekker door Nieuwenhuys: in elk geval op zich is Dekker vaak meer nog dan voorwerp van onderzoek: toetssteen. Dat pleit alvast niet tegen zijn importantie.

Maar toetssteen van wàt? Van karakter meende du Perron. Daarvan is stellig iets waar, en misschien zelfs wel heel veel, wanneer men karakter hier niet slechts afmeet naar waardering van deugden (desgewenst ondeugden), dramatisch temperament, honger naar „gerechtigheid" enz., maar tevens naar bereidheid en vermogen tot begrip.

Begrip is iets anders dan historische of morele rechtvaardiging. De verhouding tot Dekker valt, wanneer het begrip zich enkel uitstrekt tot Multatuli's gedragingen of intenties, ook als die documentair te verantwoorden zijn (en de advocaten van Dekker hebben zich in dit opzicht de laatste jaren met heel wat meer succes geweerd dan zijn tegenstanders), op zijn best te herleiden tot een sentimentele. Wie zou zich anders zoveel moeite hebben getroost voor zaken die après tout niemand iets konden schelen, behalve juist de Droogstoppels, d.w.z. degenen voor wie het nu bepaald helemáál geen zin heeft. Want wie hèn zou willen bekeren tot Multatuli, of zelfs maar overtuigen van het goed recht van Douwes Dekker, doet weliswaar niets anders dan wat Dekker zelf een half leven lang tevergeefs heeft geprobeerd, maar zou daardoor ook pre-

cies verontachtzamen wat in Multatuli essentieel is buiten alle politiek, buiten Padang, buiten Lebak, om.
Er is natuurlijk weinig bezwaar tegen sentimentele verhoudingen, maar de zwakte ervan — zwakte met betrekking tot Multatuli, wel te verstaan; voor de rest mag men het met evenveel recht als een kracht in plaats van als een zwakte beschouwen . . . — is dat zij altijd méér zeggen van de anderen dan van Multatuli zelf.
Ik ben er niet van overtuigd dat het hierbedoelde begrip ook bij de Multatuli-specialisten wel steeds in voldoende mate wordt aangetroffen, maar het is m.i. even onmisbaar om zich een beeld van de actualiteit van de schrijver te vormen als de kennis van de documenten die met een vaak verontrustende ijver de laatste jaren werden verzameld.
Wie honderd jaar na het verschijnen van de *Max Havelaar* dit boek ter hand neemt, ontkomt niet, ontkomt bijna geen moment aan de dwingende stem van Multatuli, aan dit geluid dat van een *fundamentele* oprechtheid overtuigt, ook waar men bij bepaalde bladzijden, sommige passages, duidelijk voelt dat hij het beeld kleurt, of zichzelf in een nobel en voordelig daglicht plaatst. Toch is er geen twijfel mogelijk aan het feit dat een lezer van 1960 het boek niet op dezelfde manier leest als een lezer van 1860 dit moet hebben gedaan. Voor de jonge generatie die ermee kennis maakt, is de betekenis ervan al reeds dáárom totaal gewijzigd, omdat Indonesië geen realiteit voor haar is, minder ook dan Nederlands-Indië zou zijn geweest, wanneer dit nog als zodanig had bestaan. Maar ook voor oudere generaties is de verhouding veranderd en daarmee de aard van de binding die nog mogelijk was.
Het „Indië", zoals de *Max Havelaar* het oproept, is een brok geschiedenis geworden, zozeer als geschiedenis maar geschiedenis zijn kan. Onherhaalbaar, onachterhaalbaar, onmogelijk. — Daarom is de sentimentele, melodramatische vasthoudendheid zo begrijpelijk van hen die het nog als een, zij het dan ook zich snel verwijderende, realiteit hebben gekend.
De *Max Havelaar* is nu, — ja, wàt is het boek nu nog, voor wie de waarde als historisch document een toevallig of liever een accidentele acht, in geen geval samenvallend met de waarde als zodanig? Want ook hij die zich slechts met mate interesseert voor de gebeurtenissen welke anno 1860 in Lebak plaats vonden, zelfs als zij symptomatisch waren voor heel het destijdse koloniale rijk, komt onweerstaanbaar onder de indruk van dit werk, dat daarom dus méér is dan een betoog alleen, hoe hartstochtelijk ook.
Juist dat méér onthult de aktualiteit, die de *Max Havelaar* op dit ogenblik nog heeft, en die een geheel andere is dan de aktualiteit die het boek honderd jaar geleden heeft gehad, een aktualiteit ook die met een enigszins paradoxale formulering „blijvend" mag worden genoemd en toch iets anders is dan de aktualiteit, welke men met enig recht aan ieder geslaagd kunstwerk kan toeschrijven.
Begrip voor Multatuli is niet anders denkbaar, wanneer men het los wil maken van sentimentele bindingen, dan als begrip voor zijn *kern*, voor wat hij was en voor wat hem vanuit die kern dreef. Wat uit de lectuur van de *Max Havelaar*, van Dekkers brieven en niet in de laatste plaats ook van wat hij schreef vóór hij Multatuli werd, het meest permanent naar voren komt, is een drift naar het absolute. Deze drift impliceert een essentiële creativiteit en tegelijkertijd een toenemende behoefte aan

macht, waarbuiten het absolute niet te realiseren valt. Ook *in* het bezit van macht kan dat niet, tenzij in het bezit van almacht, en er bestaat dan ook alvast niet de minste discrepantie tussen Dekkers „kern" en de „hoogmoedswaanzin", waarin deze kern in het bescheiden vlak der menselijke beperkingen en mogelijkheden wel moest worden vertaald.
Drift naar het absolute, creativiteit, behoefte aan macht. Maar hoe en in welke richting? Want er is idee en daad, droom en werkelijkheid. Maar „tussen droom en daad, staan wetten in de weg en praktische bezwaren", zoals Elsschot dichtte die een groot bewonderaar van Multatuli was, maar alleen voor het realisme, de ironie en het sarcasme zijn invloed onderging. De opmerking is juist en daar ligt dan ook de bron van dualisme en gespletenheid, zelfs — in een verder stadium — van ressentiment en rancune.
Van dit laatste was in de jeugd van Eduard Douwes Dekker, voorzover valt na te gaan, nog geen sprake, al is ook bij hem de basis daarvoor natuurlijk gelegd in jeugd-ervaringen, waarvan men in zijn werk, in brieven en documenten, enkele verspreide sporen vinden kan. Het eerste deel van de *Brieven en Documenten* geeft daarvoor het materiaal.
Uit die gegevens blijkt ook dat Dekker van jongsaf de beide mogelijkheden, de beide wegen, droom en werkelijkheid, idee en daad, zij het min of meer onbewust, in zich aanwezig heeft gevoeld. Men herkent het uit de schildering van de kleine Wouter, die echter een stylering of een idealisering van zijn jeugd, van *de* jeugd, kan zijn geweest, al is de kinderpsychologie hier té exact en te algemeen geldig om niet in de biografische waarheid te geloven. Maar men vindt de bevestiging ervan, later, in wat Dekker schréét, in gedichten als *Mijn Schaatsen,* sterker in het vers voor A. C. Kruseman van 20 juni 1838, in *De Losse Bladen uit het Dagboek van een Oud Man,* geschreven in Batavia in 1841, uit het gedicht voor Caroline Versteegh in mei van hetzelfde jaar, in *Nog eens „Graven"* van 1843 en in *Vaarwel aan Natal* van september van dit jaar.
In al deze geschriften die litterair nog vrij weinig te betekenen hebben, al zijn ze bepaald niet minder dan wat er zoal gepubliceerd werd in deze jaren, toont Dekker zich dichter, iemand die zich dichter voelt, maar die de dichterlijke droom niet ziet als een vervulling op zichzelf. Wij weten het zelfs uit wat hij geschreven moet hebben, maar ons onbekend bleef. In de lange brief aan Tine, die tussen 2 en 11 oktober 1845 ontstond, vertelt hij immers omstandig het volgende, dat in dit verband niet zonder belang is:
„O, wij domme menschen die ons behoeften hebben aangewend boven die welke de Natuur ons gaf! De liefde zegt: bewoont een bamboezen huisje, kleedt u en eet als een inlander, hebt elkander opregt lief, en gij zult gelukkig zijn. Op mijn zestiende jaar droomde ik van zulk een lot, en nu nog — ik schaam mij het aan iemand anders dan mijne Everdine te zeggen — nu nog durf ik, met de meerdere ondervinding, mijne kinderdroomen geen dementi geven. Ik geloof het nog. Ik hield meestal een soort van dagboek waarvan veel verloren is gegaan, in sommige overgeblevene stukken van mijn 15e à 16e jaar staan uitdrukkingen die hierop nederkomen: „als gij deze bladen in rijper leeftijd naleest, spot dan toch niet met de meeningen en verwachtingen van dezen tijd (1835). Mogelijk is het dat gij eenmaal het leven van eene geheel andere zijde beschouwen zult, volwassenen noemen mijne denkbeelden van heden, kinderlijk,

welligt kinderachtig, — maar vergeet toch nooit dat die denkbeelden, hoe ongegrond misschien, u eenmaal heilig waren, en dat waarschijnlijk uw hart aan schoonheid verliezen zal, wat het verstand aan juistheid gewonnen heeft, enz." Zie, ik had er toen reeds een flauw begrip van dat de kleuren van het leven, regenboogskleuren waren, en toch is de waarschuwing welke ik tot mij zelven rigtte, overbodig geweest. Misschien is het aan eene mindere verstandsontwikkeling toe te schrijven dan bij anderen plaats vindt, ik moet bekennen nooit verstandig genoeg te zijn geweest om mijne zestienjarige luchtkastelen omver te halen". *(Volledig Werk* dl 8, p. 466—467).

Het dichterschap is op dit moment misschien zelfs voor zijn gevoel wel hoofdzaak, maar dit betekende niet dat het dat ook in feite kon zijn. Het schrijverschap als beroep, als middel van bestaan, kwam toen trouwens in de Nederlandse letteren nog niet voor. Er werd zelfs niet aan gedacht, het is misschien een bijkomstige verklaring waarom sommige lieden met litterair talent dominee werden zonder te beseffen dat zij daardoor tegelijkertijd hun litteraire mogelijkheden verlamden. Dat besef ontstond pas in de tweede helft van de negentiende eeuw en verklaart dan op zijn beurt misschien weer waarom een aantal onder hen het ambt toen neerlegden.

Bij Dekker is het schrijverschap in dit stadium geen vervanging van een onbereikbare of onrealiseerbare verbeelde werkelijkheid, het is louter expressie, en expressie van een verbeelding die aan de werkelijkheid nog geen grenzen heeft gesteld of gesteld ziet. Men kan dit desnoods toch nog wel als „vervanging" interpreteren, maar dan als vervanging van wat door hem volstrekt niet als onmogelijk wordt beschouwd. Hij is zich nog niet bewust van het menselijk tekort als van iets dat inherent is aan, of anders gezegd de essentie uitmaakt van, de menselijke natuur. Dat bewustzijn krijgt hij eerst — en dan nog maar betrekkelijk — in de laatste jaren van zijn leven als resultaat van alle mislukkingen, die hij niet meer geheel aan een particulier noodlot kan toeschrijven. In dit opzicht is de brief aan Willem Paap van 17 juni 1884 *(Multatuli-brieven,* deel X, 1912) bijzonder veelzeggend.

Maar hoe zeer, met de droom van het absolute als inzet, idee en daad in Dekker om de voorrang strijden, hoezeer ook het schrijverschap als voorlopig machtsmiddel (d.w.z. voor hemzelf als compensatie), in die gespletenheid een functie vervulde, blijkt misschien voor de eerste maal het sterkst uit de *Losse Bladen uit het Dagboek van een Oud Man* welke in 1843—1844 deels te Natal, deels te Padang zijn geschreven (later dus dan de bovengenoemde fragmenten). Het zijn — uiteraard — gefingeerde dagboekbladen, die vooral tegen de achtergrond van Dekkers situatie (hij bevindt zich op dat tijdstip als beschuldigde midden in de moeilijkheden tengevolge van het vermeende kastekort) bepaald onthullend zijn, maar dan speciaal voor de functie van de creativiteit om een term te gebruiken die in dit geval idee en daad, dualisme en verlangen naar macht, tegelijk omvatten kan.

Reeds de eerste zin is in dit verband van groot belang: „. . . . Voldoe ik aan mijn bestemming? Wat is mijn bestemming? Hebben de droomen van grootheid die mijne kindsche jaren kenmerkten gelogen? Ben ik klein, nietig, verachtelijk als zij die zich menschen noemen? Zoo neen, ben ik op mijne plaats daar waar vroeger een ander stond, waar na mij

weder een ander staan zal? Voegt *mij* niet een standpunt voor anderen onbereikbaar?"
Ofschoon het losse bladen uit het dagboek van een oud man zijn volgens de titel, heeft Dekker in een notitie van „de verzamelaar" op een doorzichtige wijze duidelijk gemaakt, dat hij hier zijn eigen vragen stelt, want de „verzamelaar" meent uit voorafgaande en kort daarop volgende aantekeningen te mogen afleiden, dat de schrijver ten tijde van het ontstaan van deze bladzijden een betrekking bij het toenmalig Indisch Bestuur bekleedde en circa 24 jaar oud was, d.w.z. precies zo oud als Dekker op dat ogenblik.
Er is hier geen sprake van een loutere stijlfiguur, het is de schrijversnatuur welke als bij alle schrijvers die onder innerlijke dwang genoodzaakt zijn zij zich zo vrij mogelijk te uiten, naar de fictie grijpt, als om zichzelf beter te objectiveren, zoals Dekker het later, even doorzichtig, even dicht bij de uiterlijke gelijkenis wat de vermomming betreft als waarachtig wat de essentie aangaat, in de *Havelaar* doen zal.
De problemen die in deze dagboekbladen worden aangesneden zijn Dekkers problemen. Het is al direct merkbaar, wanneer men het begin van dit stuk vergelijkt bijvoorbeeld met de hierboven aangehaalde brief aan Tine van ruim anderhalf jaar later. Daar zowel als hier keert hij zich tegen de omstandigheden welke hem beletten zo groot te zijn als hij van zichzelf verwacht. Waardoor is Bonaparte groot geworden? vraagt hij zich af. Maar het dualisme bepaalt zich al niet meer tot de oppervlakte en het antwoord kan niet eenvoudig luiden, zoals Montesquieu het stelt: „L'homme ne manque jamais aux circonstances". De historie maakt immers alleen melding van dié omstandigheden, waar dit inderdaad het geval is geweést en niet van de misschien ontelbare andere keren waar die man heeft ontbroken!
Dekker toont zich hier, zo jong als hij is, in de kern al volledig de schrijver die hij later, als Multatuli, zijn zal, in het bijzonder in zijn dialectiek, die onschools en ondogmatisch is, en resultaat — liever nog: de op de voet te volgen manifestatie — van zelfstandig denken. In deze bladzijden vindt men ook de zuiverste verbeelding van het dualisme van idee en daad, waarbij de superioriteit van de idee wordt beklemtoond: „Napoleon was groot toen hij met het hoofd in de hand nadacht, en het lot van Europa vaststelde, voor nog iemand zien kon dat hij op Europa eenigen invloed zoude kunnen uitoefenen. Hij is groot om dat *denkbeeld;* hij zoude groot zijn ook dan wanneer de toekomst daaraan niet hadde beantwoord. Velen deelen in den roem zijner daden, dat denkbeeld echter behoorde hem alléén!"
Maar Dekker gaat hier onmiddellijk verder: „Ik zeide dat mij alles ontbrak waardoor Napoleon groot werd . . . Het later gezegde toont aan dat de bedoeling hiervan is, dat ik mij nog niets heb eigen gemaakt dat dienstbaar kan zijn aan de begeerte om groot te wezen, maar dat *die begeerte zelve* de eerste stap tot grootheid is. Ik zit met het hoofd in de hand en peins . . . . Wanneer ik ooit voor het oog van de wereld schitteren zal, men danke het dit ogenblik!"
Het hele stuk kan gelden als één grote opeenhoping van bewijzen dat de jonge Dekker op dit moment reeds vervuld is geweest van de grote droom die hem later tot Multatuli zal maken en die slechts schijnt te wachten op de omstandigheden welke hem daartoe de gelegenheid zullen bieden.

Maar die grote droom — of die droom van grootheid — heeft op dit zelfde moment ook nog niets te maken met de Javaan, niets met de koloniale politiek, zelfs niets met de strijd tussen recht en onrecht. Het is de droom *in zijn totale beschikbaarheid,* niets anders misschien dan primaire creativiteit, welke om zich te verwezenlijken uitziet naar machtsmiddelen zonder nog te beseffen dat die middelen — de enige waarover hij beschikken kan — precies die zijn, welke hij hier aan 't smeden is: de litteraire. De idee is hier nog voorwaarde tot macht, of als men wil bron van de daad. „Lang — zegt hij in dezelfde bladzijden — weifelde ik tusschen *Diogenes* en *Alexander,* tusschen *Rousseau* en *Napoleon,* tusschen het *verhevene* en het *verheven-schijnende.* Ik heb het laatste gekozen, uit zwakheid, uit ijdelheid, misschien uit wraakzucht!" *(Volledig Werk,* dl 8, p. 372).

Men vraagt zich af, waarom Dekker hier juist deze keuze maakt in het bewustzijn te kiezen tussen het „verhevene" en het „verheven-schijnende" of, zoals ter Braak het stelde in een commentaar op deze passage in zijn *Douwes Dekker en Multatuli,* tussen „recht" en „macht"? Uit ijdelheid, antwoordt Dekker zelf, — en dat is althans een voor de hand liggend, eerlijk en betrouwbaar klinkend motief. Maar hij zegt ook: uit zwakheid, en zelfs: misschien uit wraakzucht. Waarop kunnen die zwakheid en die wraakzucht betrekking hebben, in aanmerking genomen dat de keuze van de Napoleon-houding toch ook kracht veronderstelt en er voor wraakzucht, in het vlak van de daad, nog geen aanleiding bestond? . . .

Er is nauwelijks een ander antwoord mogelijk, dunkt mij, dan dat de jonge Dekker zich bewust is geweest van de noodzakelijkheid van een karaktersterkte, die hij bij zichzelf miste en waarom hij zich verachtte, — verachtte, wel te verstaan in de mate waarin hij als eis het absolute stelde.

Maar er is nog iets meer. Dekker kan het gevoel hebben gehad dat het werkelijk verhevene, de kunst, waarin hij ongetwijfeld niet louter en esthetisch, maar ook een ethisch criterium zag, voor hem onbereikbaar was; enerzijds omdat hij de droom nog niet los kon maken van de materiële verwerkelijking ervan, en anderzijds omdat hij naar de geest van de tijd als hoogste emanatie van de kunst het dichterschap zag, door hem ook beproefd, maar op een peil dat tot geen uitzonderlijke verwachtingen aanleiding scheen te geven. Kan hij zich niet daarom, toen hij wèl zijn vorm gevonden had — een vorm die aan een esthetisch criterium beantwoordde —, juist in de *Max Havelaar* met zoveel hoon, en men mag wel zeggen wrok, tegen de poëzie hebben gekeerd? Het is slechts een veronderstelling, en een veronderstelling die niet alleen past in het beeld dat ik mij van Dekker als schrijver vorm, maar evenzeer binnen het begrip van waaruit dit schrijverschap als een totaliteit kan worden beoordeeld.

Zij past daarenboven nog in het raam van een herlezing van de *Max Havelaar.* In de passage die de toespraak tot de hoofden van Lebak onderbreekt en waar Stern ons uit het pak van Sjaalman iets over het dichterschap van Havelaar meedeelt, haalt hij een strofe aan uit een poëem dagtekenend uit Havelaars jeugd en geschreven op de Salak. Men kan de verklaring, nu niet van Stern afkomstig, maar van Dekker zelf, benevens het volledige gedicht, terugvinden in de langebrief uit Menado, geschreven aan A. C. Kruseman tussen 24 februari en 6 mei 1851.

Deze brief, waaruit een uittreksel onder de titel *Dagboek van Menado* door C. Busken Huet in het 22e deel van zijn *Litterarische Fantasien en Kritieken* werd gepubliceerd, werd later in zijn geheel teruggevonden en samen met nog een andere brief aan Kruseman afzonderlijk uitgegeven door Henri A. Ett onder de titel *Twee Brieven uit Menado;* nadien vonden zij chronologisch hun plaats in het *Volledig Werk, deel 9, Brieven en Documenten.*

Na de bedoelde strofe („'t Is zoeter hier zijn maker luid te loven;" etc.) te hebben aangehaald, lezen we in de *Max Havelaar:* „Maar hij (Havelaar) hield niet van verzen, „het was een leelijk rijglijf", zeide hij, en als hij er toe gebracht werd iets te lezen van wat hij „begaan" had zoo als hij zich uitdrukte, schiep hij er vermaak in zijn eigen werk te bederven, òf door het voortedragen op een toon die het belagchlijk maken moest, of door op eenmaal, vooral bij eenen hoogsternstigen passus aftebreken en er een kwinkslag tusschen te werpen, die de toehoorders pijnlijk aandeed, maar die bij hem niets anders was dan eene satire op de onevenredigheid tusschen het keurslijf, en zijn ziel, die zich daarin zoo benauwd gevoelde" (geciteerd uit de uitgave naar het oorspronkelijk handschrift, verzorgd door G. Stuiveling).

De korte tussenzin ‚die de toehoorders pijnlijk aandeed" lijkt mij hier in dit verband met name onthullend: hij bewijst dat Dekker zich bewust was ook met *dit* dichterlijk vermogen in de ogen van sommigen te schitteren. Maar hij was zelf te intelligent en te kritisch om „de onevenredigheid tussen het keurslijf en zijn ziel" niet te zien, hetgeen allicht minder bewijst tegen het keurslijf als zodanig, dan tegen de veronderstelling dat het dichterschap van Dekker zo groot zou zijn als zijn ziel!

Wanneer men het gedicht opzoekt in de zeer lange brief aan Kruseman, dan treft men daar, behalve nog zeven andere strofen, ook het nodige commentaar aan, o.a. juist met betrekking tot de in de *Max Havelaar* aangehaalde strofe. Dekker vertelt dat men om hem heen stond, toen hij dit „coupletje" schreef, en dat men het air aannam „als zoog men letter voor letter op uit mijn pen". Maar typerend is vooral het volgende:

„Nu geloof ik graag dat Orpheus die metselde met zijn verzen, Tyrtaeus die er taktiek, strategie en soldij mee uitwon en Jan de Rijmer die er van leefde — dat al die Heren het beter deden dan ik. Maar laat ze dat dan *zeggen;* ik zelf houd niet van verzen, van mijne eigene het minst. *Nu* hink ik op twee gedachten, want in de weinige oogenblikken, dat ik wat met mezelf opheb, haal ik mij in het hoofd „dat het toch zonde en jammer is zoo'n talent te verwaarloozen" — en dan weder ben ik doodsbang er in toe te geven en in de cathegorie te vervallen van de tallooze schrijvers en dichters —" *(Volledig Werk,* deel 9, *Brieven en Documenten,* p. 199).

Een dergelijke uitlating bevestigt, of versterkt tenminste, mijn zojuist geuite veronderstelling.

Overigens staan in deze Brief uit Menado ook de *Losse bladen uit het dagboek van een oud man,* tussen de rest opgenomen, van aantekeningen door Dekker voorzien, niet als grapjes, bestemd alleen voor Kruseman, maar als evidente stijloefeningen en litteraire proeven. Ditzelfde jaar trouwens, op 15 november 1851, zendt hij zijn vriend de tekst toe van *De Eerlooze,* het toneelspel dat hij in 1844 in Padang schreef („toen ik een omgekeerd kistje voor tafel gebruikte") met het dringend, ja bijna smekend verzoek om het uit te geven, òndanks alle feilen die het mochten

aankleven. Kruseman deed het niet en het verscheen pas veel later, toen Dekker als Multatuli bekendheid had gekregen, onder de titel *De Bruid daarboven*.
Dit alles bewijst dat Dekker, onder zijn ambtenaarlijke bezigheden dóór, steeds weer werd beziggehouden door de fascinatie van het schrijverschap. Karakteristiek daarvoor is een passage uit de *Max Havelaar*, waarin verteld wordt wat Max en Tine zich van het verblijf in Lebak voorstelden. „Met een eigenaardig genot hadden zij te Batavia de meubelen besteld, die alles zoo „comfortable" en gezellig maken zouden; zij toonden elkaêr de plekken waar zij zouden ontbijten, waar kleine Max spelen zou, waar de bibliotheek zou staan, waar hij 's avonds haar zoude voorlezen wat hij dien dag geschreven had; — want hij was altijd bezig met het ontwikkelen zijner denkbeelden op het papier . . . en „eens zou dat gedrukt worden, meende zij, en dan zou men zien wie haar Max was . . ." Maar nooit had hij iets ter perse laten leggen van wat er omging in zijn hoofd, omdat zekere schroom hem bezielde die wel iets zweemde naar eerbaarheid" (geciteerd uit de uitgave naar het oorspronkelijk handschrift p. 76).
Het blijkt eveneens uit zijn brieven, met name later in Lebak uit zijn officiële brieven. Havelaar vestigt er zelf de aandacht op, wanneer hij aan tafel tegenover Verbrugge en Duclari het verhaal doet van de gebeurtenissen in Padang, waarbij hij gesuspendeerd werd wegens ontrouwe administratie. Hij heeft voor hen een brief aangehaald, die hij destijds aan de gouverneur, generaal Michiels, zond en voegt eraan toe: „en tevens kunt ge uit dien brief zien hoe ongegrond de beschuldiging was die men tegen mij inbragt, *want wie schuldig is, schrijft anders*" (cursief van mij P.H.D.). Terecht wees Stuiveling hier op het typische schrijversargument: in de *stijl* ligt het bewijs voor het *karakter* van de mens. Maar het is niet alleen typerend als litterair standpunt, het is bovendien kenmerkend voor het karakter van het schrijverschap van Dekker, dat in de *Max Havelaar* zijn volledige expressie vond, waarin het dualisme zich oploste in een synthese. Daarvan is een dergelijke uiting een symptoom. En hoezeer hij dit meende, blijkt uit een andere passage, die onmiddellijk aan de uitbarsting van het Lebakse conflict voorafgaat. Multatuli wijdt daar ongeveer een bladzijde aan het probleem van de stijl bij Havelaar: „Stijl, . . . ja! Daar liggen stukken vóór mij waarin stijl is; stijl die aantoonde dat er een *mensch* in de buurt was; een mensch wien het de moeite waard geweest ware de hand te reiken! En wat heeft die stijl den armen Havelaar gebaat? *Hij* vertaalde zijne tranen niet in gegrijns, hij spotte niet, hij zocht niet te treffen door bontheid van kleur of door de grappen van den uitroeper voor de kermistent; . . . wat heeft het hem gebaat? . . . (. . .) Stijl . . ." *Hij* had stijl! Hij had te veel ziel om zijne gedachten te verdrinken in de „ik heb de eers", en de „edelgestrengheden", en de „eerbiedig in overweging gevingen", die de wellust uitmaken der kleine wereld waarin hij zich bewoog. Als hij schreef, doordrong u iets bij het lezen dat u begrijpen deed hoe er wolken dreven bij dat onweder, en dat ge niet het gerammel hoordet van een' blikken tooneeldonder. Als hij vuur sloeg uit zijne denkbeelden voelde men de hitte van dat vuur, tenzij men geboren kommies was, of gouverneur generaal, of schrijver van het walgelijkst verslag over „rustige rust". En wat heeft het hem gebaat? . . . Als ik dus wil worden gehoord, — en vooral ver-

staan! — moet ik anders schrijven dan hij. Maar *hoe* dan?" (ibid. p. 171—172).

Ik ben hiermee genaderd tot wat m.i. de actualiteit van de *Max Havelaar* voor de Multatuli-lezer van dit moment bepalen kan. Tot aan Lebak, tot en met Lebak, kon Dekker nog aarzelen tussen Alexander en Diogenes, tussen Napoleon en Rousseau. Weliswaar had hij in zijn jeugd voor Napoleon gekozen, maar die keuze behoefde niet definitief te zijn. En in elk geval had zij de litteratuur niet uitgesloten, zoals hierboven werd gedemonstreerd. Integendeel, zijn ambtenaarservaringen hadden hem weinig hoop gelaten op de feitelijke Napoleon-rol en als hij iets hopen kon, restte alleen de andere mogelijkheid, maar méér dan hoop kon ook dit niet wezen.

Het contact met de gouverneur-generaal Duymaer van Twist in het najaar van 1855 in Batavia en de daarop gevolgde benoeming tot assistent-resident van Lebak, buiten de voordracht van de Raad van Indië om (maar dat wist Dekker misschien niet), konden hem de indruk geven, dat de omstandigheden toch weer gunstiger werden voor de daad. Hij was bekend met de gevoelens van de gouverneur-generaal tegenover hem, hij was verder bekend met de gevoelens van de gouverneur-generaal met betrekking tot het beteugelen van misbruiken, hij was tenslotte bekend met de bestaande misbruiken zelf in Lebak.

Het is dus niet zo vreemd dat hij, met zijn altijd al naar daden hunkerend temperament, meende dat juist van hem verwacht werd dat hij krachtig zou optreden; en het is nog niet eens nodig dat hij die verwachting concreet bij de gouverneur-generaal aanwezig veronderstelde. Want hij verwachtte het in de allereerste plaats van zichzelf.

De geschiedenis van de gebeurtenissen in Lebak is bekend genoeg, zodat ik niet verplicht ben ze hier nogmaals uiteen te zetten. De interpretatie ervan is niettemin nog altijd onderwerp van discussie. En ofschoon dat op zichzelf niemand meer iets behoeft te kunnen schelen, is het voor het begrip van Dekker niet zonder betekenis. Het lijdt geen twijfel dat er over en weer fouten en misverstanden zijn geweest, óók bij Dekker. Die fouten betreffen m.i. overigens minder de verhouding tussen Dekker en het ambtenaren-apparaat dan de verhouding tussen hem en de structuur van de inheemse maatschappij. Maar belangrijk lijkt mij vooral dat de laatste niet de oorzaak, maar het gevolg waren van de eerste.

Wanneer men de *Havelaar* aandachtig leest, krijgt men niet de indruk dat Dekker de structuur van de Indische samenleving, die hij door zijn optreden ongetwijfeld aanrandde, niet heeft gekend of begrepen (zij het dan wellicht ter plaatse onvoldoende), maar veeleer dat het besef in de sfeer van de Indische ambtenarij tégen de gang van zaken in te moeten gaan hem vóór alles dreef. Een uitlating in zijn brief aan Brest van Kempen van 25 februari 1856 als: „Ik heb de meeste hoogachting voor Uwedg. doch ik ken den geest, dien men den geest van O.I. ambtenaren zou kunnen noemen en dien geest bezit ik *niet*", is in dit opzicht betekenisvol. De behoefte die bij Dekker domineerde was: te bewijzen dat hij die geest niet bezat en onbewust misschien niet zozeer of minder, om het onrecht te keer te gaan, waarvan hij weten kon — en wellicht zelfs wist — dat het met andere dan met westerse maatstaven gemeten behoorde te worden, al bleef het ook dán onrecht. Het onrecht, of liever de bestrijding ervan, was dus een geldig argument, het was ook zijn

bewuste argument. Maar is het niet mogelijk te veronderstellen dat het ónbewuste en ware motief van zijn optreden zélfbevestiging was, de behoefte om zich te doen gelden? Het lijkt mij een standpunt dat overweging verdient en dat mede de verklaring helpt vormen van wat de *Havelaar* op dit tijdstip, na honderd jaar dus, actueel maakt.
Wanneer deze veronderstelling juist is, moet immers heel het optreden van Dekker vanaf dit ogenblik ook in dat licht worden gezien. Men kent inderdaad de stappen die hij ondernomen heeft — schriftelijk, omdat hij er mondeling niet de gelegenheid toe kreeg — om gehoord te worden, dat wil zeggen om gelijk te krijgen. Hij hàd ook gelijk, zij het op een andere manier dan hij het toen nog dacht, of tenminste pretendeerde. Toen nog, want bijna vier jaar later in de *Max Havelaar* formuleert hij het veel algemener, maar tegelijk veel exacter, wanneer hij schrijft: „Want, wederlegging der HOOFDSTREKKING van mijn werk is onmogelijk". En dat was juist. Maar ik ben ervan overtuigd dat het er Dekker niet slechts om ging gelijk te krijgen ter wille van het recht, maar gelijk te krijgen omdat zijn behoefte aan zelfrechtvaardiging dit eiste. Het was wel waar, zoals hij het vroeger had geschreven, dat Napoleon groot was om het dénkbeeld en dat hij ook groot zou zijn geweest, wanneer de toekomst daaraan niet had beantwoord. Maar de eerzucht van Dekker, die men hem niet als een ondeugd behoeft aan te rekenen, heeft zeer goed begrepen dat... niemand dat dan zou hebben geweten!
Zijn strijd om recht te verkrijgen is een tragische strijd geweest. Maar het doel ervan was geldingsdrang. Schreef hij niet bij wijze van preambule in de conceptbrief aan Duymaer van Twist van 9 april 1856 — de tekst, waarvan du Perron terecht zegt dat hij de kern van de *Havelaar* reeds bevatte —: „Want, Excellentie, ik ben bezield met de kracht van een eerlijk man die eene edele zaak voorstaat. Want ik heb mijzelven leeren kennen als waardig daarvan de held, of althans de martelaar te wezen. Ik heb veel geleden. Ik geloof dat ik bestemd ben veel te handelen. Ik geloof dat ik eene roeping heb. Ik heb lust en moed die roeping te volgen, ik geloof dat God mij de kracht geven zal dien te volbrengen"? Schreef hij ook niet in dezelfde brief: „Beseft Uwe Excellentie, dat mijn rekest van ontslag was een rekest van promotie..."? Nauwelijks duidelijker en overtuigender kan worden geformuleerd dat geldingsdrang het diepste motief was.
Meer dan een jaar lang heeft Dekker op Java gepoogd gelijk te krijgen en intussen middelen van bestaan te vinden. Het lukte niet en hij keerde, aanvankelijk alleen, naar Europa terug. Hij had de tijd om na te denken, om zich te verzoenen met de gedachte dat zijn dadendrang zich niet creatief had kunnen verwezenlijken, zich misschien wel had kúnnen verwezenlijken, wanneer de omstandigheden, de vervloekte omstandigheden waarover hij zich vroeger tegenover Tine beklaagde, hem gunstiger gezind waren geweest. Maar zij waren het niet, en hij moest wennen aan het denkbeeld — waaraan hij nooit helemaal wennen zou — dat hij klaarblijkelijk *niet* bestemd was om te handelen.
Men weet dat hij in Europa lang rondzwierf in de moeilijkste situaties zonder te weten wat hij doen moest, tenslotte zelfs de hulp van Van Twist, gouverneur-generaal in ruste, inroepend om weer in Nederlands-Indische dienst te mogen treden, een vernedering waaraan hij een onmis-

kenbare grootheid wist te geven door duidelijk te maken dat het alleen op de meest eervolle wijze kon geschieden en dat men er niet op moest rekenen dat hij anders zou kunnen dienen dan in Lebak. De behoefte aan zelfbevestiging, zich in eigen en anderer oog te doen gelden, had hem niet verlaten, al zou zelfrespect in dit stadium een juister woord zijn.

Maar men verbaast er zich over dat deze man, wiens energiebron zo manifest is geweest, niet eerder heeft ontdekt dat wat bijna een levenlang zijn dualisme vormde, zijn verdeeldheid tussen Napoleon en Rousseau, hem nog Rousseau overliet, toen Napoleon mislukt was. Sterker nog: dat de Napoleon in hem niet aanstonds heeft begrepen dat hij zich langs de Rousseau-kant zou kunnen manifesteren.

Toen Dekker op 2 september 1859 in Brussel aankwam en zich in de „Prince Belge" vestigde, had hij bij zijn litteraire bagage en de bewijzen uit „het Pak van Sjaalman" die hij meesleepte, nog altijd zijn toneelstuk *De Eerlooze*. Dáárop had hij zijn hoop gevestigd, de armzalige hoop dat hij het zou kunnen herschrijven en het dan wellicht opgevoerd krijgen, hetgeen een kleine bron van inkomsten had kunnen vormen. Het lukte niet, of het lukte wel, maar het werd in elk geval verdrongen door iets anders. Want hier, bijna vier jaar na Lebak, méér dan twee jaar na zijn terugkeer in Europa, begon hij aan de *Max Havelaar*, het boek dat hem met één slag in het brandpunt van de publieke aandacht zou plaatsen en hem ook met één slag zou maken tot de grootste Nederlandse prozaïst van de negentiende eeuw, zoniet van de hele Nederlandse litteratuur.

Waarom hier? Waarom eerst nu? Naar mijn stellige overtuiging, omdat hij op dit ogenblik voor het eerst sedert Lebak terugkeerde naar die andere kant van zijn creativiteit, die zijn hele leven intermitterend vergezelde en er de meest essentiële, maar niet als zodanig besefte onderstroom van uitmaakte: het schrijverschap. Het werken aan *De Eerlooze*, aan een litteraire arbeid die hem *niet* onderscheidde van anderen, moet hem rijp hebben gemaakt voor het moment waarop de idee in hem kon ontwaken, dat óók het schrijverschap tot mislukken was gedoemd, wanneer het niet *zijn* schrijverschap kon worden, van hém en van niemand anders. En op dat ogenblik eerst heeft hij begrepen dat dit alleen kon geschieden met wat hij zelf had meegemaakt, met *zijn* ervaring, door een identificatie van ik en schrijverschap.

Het is een gedachte geweest die hem al schrijvende geheel heeft doordrongen: de autobiografie heeft zich aanvankelijk sterk vermomd en in die vermomming (een drievoudige: Stern, Sjaalman en Havelaar) eerst een zuiver-litteraire transpositie van het eigen leven willen geven. Maar gaandeweg werd het eeuwige dualisme tot een synthese, de zelfexpressie werd steeds volledíger en ontpopte zich tenslotte als machtsmiddel.

Wanneer het slot van de roman nadert, is er van een litteraire transpositie en een vermomming nauwelijks nog sprake, reeds niet omdat Dekker de materie voor de roman voor het grijpen vond in de paperassen die hij over de Lebak-zaak bij zich had, maar ook omdat de Napoleon in hem als het ware stond te trappelen om de Rousseau weer opzij te dringen. Hetgeen geschiedt wanneer hij uitroept: „Ja, ik Multatuli, die veel gedragen heb, neem de pen op. Ik vraag geene verschooning voor den

vorm van mijn boek, . . . die vorm kwam mij geschikt voor ter bereiking van mijn doel". Etc.
Wij weten wat er nadien met de *Havelaar* en met Multali is gebeurd, hoe het boek hem beroemd maakte, maar hem desondanks niet verderhielp. Dit alles, heel deze nageschiedenis van de *Max Havelaar* — die het begin is niet van de schrijver Multatuli, maar van diens schrijversleven — is van geen direct belang voor de actualiteit van het boek zelf op de dag van vandaag, dan alleen in de mate waarin heel het verdere werk van Multatuli uit deze schok is ontstaan en zijn verdere leven er mede door werd bepaald.
Maar het belang op dit moment voor lezers van nu, voor wie de strijd voor de Javaan geen realiteit meer kan zijn, is gelegen in het feit dat de *Max Havelaar* de manifestatie is van het schrijverschap in zijn zuiverste authenticiteit, het schrijverschap als volledige expressie en totale creatieve inzet van een persoonlijkheid.
Dáárdoor in de eerste plaats is de schrijver Eduard Douwes Dekker een voorloper in onze letteren geweest, minder van nieuwe en oorspronkelijke ideeën die hij sinds lang overal vinden kon, dan wel — door een nieuwe, met ongewone bezieling geladen persoonlijke stijl — van het moderne schrijverschap, dat niet meer denkbeelden of dromen in het werk „uit", maar zijn creatieve potenties met de pen realiseert. Het schrijverschap was bij hem niet slechts een uiting van het individu Dekker, maar het individu Dekker zèlf. Dekker en Multatuli werden één.

KWEE SWAN LIAT

DE GEWONE MENS

De „gewone mens" is voor ons nog maar nauwelijks een probleem. Op zichzelf is dit merkwaardig, maar toch ook niet onbegrijpelijk. We zien zo licht aan het gewone voorbij. Wat onze aandacht trekt is het buitengewone en bizarre. Ons beeld van „de" mens is te veel afgeleid van studies aan buitengewone mensen, die of door hun genialiteit en uitzonderlijke prestaties zijn opgevallen, of juist door hun onvermogens en wanprestaties de aandacht op zich hebben getrokken. Wat we bestuderen aan mensen is meestal niet hun algemene menselijkheid, maar juist hun differentiële eigenschappen. Ze zijn voor ons „gevallen", objecten van „case-studies". Biografieën worden gewijd aan hen die over macht beschikken of veel tot stand hebben gebracht. Levensbeschrijvingen worden opgemaakt van hen die iets misdaan hebben of in de knoop zijn geraakt. We beschikken over gegevens van beroemde mensen, van zieke mensen, en ontspoorde mensen. Gewone mensen komen maar zelden in het middelpunt van de belangstelling. Zij schijnen alleen maar statistisch benaderbaar te zijn.

Dit manco heeft voor het humanisme belangrijke consekwenties. Ons humanisme staat nog te veel in het teken van het neo-humanisme van de 19e eeuw, dat de mens wilde meten aan een ideaalbeeld uit het klassieke verleden. Daardoor is het nog altijd te veel afgestemd op éliten en intellectuelen. Aan de andere kant wordt het te veel in beslag genomen door de „zorg" om de medemens-in-nood. Dit hangt samen met het andere deel van onze 19e eeuwse erfenis, gekarakteriseerd door de „ontdekking van het menselijk lijden" [1]). Tussen de hoogten van het genie en de diepten van het lijden leeft en werkt „de gewone mens". Zijn leven heeft weinig aangrijpends, en is daarom veelal ongrijpbaar. Het vormt niet eens een probleem, en alleen de ontdekking van dit manco wekt indirekt in ons de verwondering over het probleemloze.

Er is behoefte aan een authentiek humanisme, dat oog en begrip heeft voor de alledaagse wereld van de gewone mens. Er zal heel wat moeten veranderen voordat we deze mens in zijn mens-zijn kunnen verstaan. Er is een andere houding voor nodig dan het dwepen met klassieke idealen en de traditionele heldenverering. Er is een andere houding voor nodig dan de pastorale, die „hulp" wil bieden aan een medemens-in-nood. Maatschappelijke en geestelijke „zorg" horen principieel thuis in een andere sfeer; de sfeer van de expansieve bemoeiing van de medicijnman op het terrein van de preventieve en sociale geneeskunde. De gewone mens is niet ziek en verlangt geen remedie. Zijn problemen zijn niet geschikt voor een behandeling door de conflictpsychologie. Evenmin is de gewone mens te verstaan als interpolatie tussen imbeciel en genie, tussen aap en engel, tussen zondaar en heilige. Hij is geen statistisch gemiddelde. Hij is een homo-sui-generis.

---

[1]) Vgl. Kwee Swan Liat, „Een universeel humanisme" in *Rekenschap* I, 1, p. 2—12.

De moeilijkheid ligt voor ons in de wijze van benaderen. Het verschijnsel van de „gewone mens" is niet geschikt voor objektivering. Ob-jekt of pro-bleem is dat wat ons toe- of voor-geworpen wordt, en dat we van buiten af kunnen waarnemen en bestuderen. De geniale mens heeft zijn sporen achtergelaten in de geschiedenis. Hij is te meten naar zijn daden, zijn gestes, zijn handelingen en verrichtingen. De traditionele geschiedschrijving is bijna uitsluitend bedoeld tot vastlegging van deze gestes. Ze is voortgekomen uit epos en legende. Ze is ingedeeld naar dynastieën en krijgsverrichtingen. De gewone mens treedt niet voor het voetlicht der wereldhistorie. Hij onttrekt zich aan objektieve historische waarneming achteraf.
De zieke en de ontspoorde mens hebben door hun afwijkingen objekt gevormd voor wetenschappelijke waarnemingen. Hun afwijkingen zijn ijverig beschreven en geclassificeerd. Hiervan heeft men zelfs een beeld willen afleiden van de mens-in-het-algemeen. Dit beeld is de spiegel geworden voor de samenleving. Ook de gewone mens heeft geleerd dit beeld in de spiegel te zien en zich daarnaar te meten. Het supranormale en subnormale zijn beide objektief benaderbaar.
De gewone mens daarentegen is alleen te verstaan in de dagelijkse omgang en in het gezamenlijk geconfronteerd worden met dezelfde dagelijkse beslommeringen. Hij is herkenbaar alleen in de ervaring van wezenlijke lotsverwantschap. Hij is interpreteerbaar alleen als deelgenoot van een wij-heid, als één-van-ons, in het verband van een gemeenschappelijke beleving. Deze interpretatie is de moeilijkste wijsgerige taak die er bestaat. Zo'n interpretatie is nodig, omdat de levensexpressie van de gewone mens onvoldoende is gearticuleerd. De stamelende stem van de gewone mens wordt in de wereldhistorie niet gehoord juist door gebrek aan articulatie en duidelijke expressie. De gewone mens komt niet zelf aan de concrete gestalte-geving toe. Kon hij dat wel dan had hij zelf de historische documenten geleverd, die in de objektieve wetenschap bestudeerd kunnen worden. Zijn gebrek aan expressievermogen maakt de voorspraak van een ander noodzakelijk.
De moeilijkheid is nu, dat die „ander" niet zo maar een ander mag zijn en buiten het wij-verband van de gewone mensen mag staan. Hij moet participeren in de beleving van het gewone en als mens daar niet boven uit steken. Zijn interpretatie moet van intersubjektieve aard zijn. Hij moet de wij-taal van de dagelijkse omgang zelf verstaan en spreken. Hoogstens zal het „ik", dat tracht de stamelende levensexpressie van het „wij" der gewone mensen expressievelijk te verwoorden, deze wij-taal van de dagelijkse omgang moeten proberen te vertalen in een meta-taal van de wijsgerige communicatie. In het interpreterende subjekt vindt de ontmoeting plaats tussen de twee werelden van de gewone, weinig gearticuleerde levensexpressie en van de scherp gearticuleerde, wijsgerige communicatie. Door de gemeenschappelijke, onvervreemdbare basis in het wij-verband wordt de wijsgerige expressie een gewoon-menselijke getuigenis. Door de interpretatie in de wijsgerige meta-taal wordt de levenswereld van de gewone mens bewust ontsloten.
Aanleiding tot de interpretatie is de verwondering. Verwondering over het niet-ontdekte en toch voor-de-hand-liggende. Verwondering over het gewone dat onvoldoende de aandacht heeft getrokken en eeuwenlang in de schaduw heeft geleefd. Verwondering over het telkens weer op-

groeiende, dat wel rijpt maar toch niet volgroeit en ook niet misgroeit. Verwondering over het onmerkbare van dat wat normaal funktioneert. Deze verwondering is er pas bij een zekere distanciëring. Dat wat altijd vertrouwd en alledaags is zal zonder distanciëring niet opvallen en geen verwondering wekken.
Er zijn momenten waarop deze verwondering in ons opkomt. Het zijn momenten waarop wij de solidariteit en onverbrekelijkheid van het wij-verband opnieuw moeten ontdekken en ons realiseren. Het kan ons overkomen bij voorbeeld op reis of op vakantie. Dan verkeren we in een andere dan de ons-zelf vertrouwde omgeving. Zolang de vakantie er is om er-eens-helemaal-uit-te-zijn, uit de sleur van alledag en uit de vertrouwdheid van het nabije, is vakantie iets-anders, en zien we voorbij aan het gewone en alledaagse dat overal is en altijd. Maar zodra we menselijk contact leggen met de bewoners van de andere landstreek of de andere stad, voor wie dit andere vertrouwd en alledaags is, is er aanleiding tot ontmoeting en verwondering. Tussen de bewoners en de reizende beschouwer is er een zekere distantie. Die distantie is gunstig voor beschouwing en verdieping. In de ontmoeting is het herkennen van de „anderen" als lotsverwanten, die leven en werken en participeren in het wij-zijn van ons-mensen. Dan verdwijnt ook weer de distantie en ontstaat het verlangen naar één-zijn.
De stemming, die op zulke momenten bij de reizende beschouwer opkomt, wordt somtijds door de een of andere dichter beschreven. Men reist door een landstreek waar boeren aan het werk zijn. Men reist bij avond een grote stad binnen en ziet de ontelbare lichtjes in de chaotische huizenblokken. Men kijkt in de nacht uit het raam van een strandhotel en ontdekt bewegende lichtjes van deinende vissersboten. Men stapt uit een trein aan een station en raakt tussen een menigte gehaaste reizigers. Op zulke momenten worden wij geconfronteerd met die „anderen", gewone mensen zoals wij zelf zijn. Een gevoel van moeheid overvalt ons, we verlangen naar rust en geborgenheid, we identificeren ons met die „anderen", die ploeteren en zorgen hebben, die tobben en er niet uitkomen, die van geslacht op geslacht misschien in dezelfde landstreek dezelfde grond bebouwen, die opgepropt wonen in de overvolle stadswijken, die telkens weer de zee opgaan om hun vangst binnen te halen. Al die mensen in de tred van hun dagelijkse bestaan, telkens weer dezelfde kringloop, zó levend en niet anders kunnend. In de wijsgerige verwondering om dit gewone, dit terugkerende, dit vertrouwde, rijst de vraag in ons: „Wie zijn wij eigenlijk, gewone mensen zoals wij zijn?"
In het rumoer en de jachtigheid van alledag is er geen gelegenheid voor verwondering. We komen niet tot ons zelf maar ontvluchten ons juist. Het gewone wordt gevoeld als ontoereikend, onbevredigend, onvervuldblijvend. We leven in een houding van onechtheid. We leven van het gewone af naar het bizarre, het sensationele, het opwindende. In plaats van de verwondering over het gewone, vervallen we in de extremen van bewondering en medelijden. In de verwondering is alleen het herkennend tegemoet treden zonder de emotionele geladenheid die vertekent. In de verwondering ligt de vraag naar het „wij" en het mede-leven, dat echt is. In de verwondering is het zichzelf terug vinden en hiermee terecht kunnen. Zonder dit vervallen we in het onechte.
De neiging tot zelf-ontvluchting is altijd aanwezig. Ze maakt dat we niet

klaar komen met onszelf en altijd iets anders willen zijn. Ze leidt tot dramatisering van dat wat gewoon hoort te zijn. Het drama, dat oorspronkelijk handeling betekent en als zodanig gestaltegeving en verbeelding van wat ideëel aanwezig is, wordt overladen tot verbeelding van wat beangstigt of obsedeert. In het drama speelt de mens niet zichzelf, maar het „andere", het ongewone, het onechte. In het drama vervalt de gewone mens in de extremen van enerzijds heroisering en verheerlijking en anderzijds miserisering en verzieliging. Hij projecteert iets van zich in een tegenpool, of om er zich aan op te trekken, of om er zich boven te kunnen verheffen. Zowel het aanbidden van een held, als het medelijden met een ellendige dienen ter compensatie van een eigen tekort. Deze dramatisering is een schijn-expressie. Ze versluiert ons uitzicht op het werkelijke leven. Ze blokkeert het rijpen van de persoonlijkheid. We existeren niet maar vervallen in de extremen van pseudo-heroiek en pseudo-compassie.

Beide neigingen worden voortdurend gevoed door de massa-cultuur van onze dagen: in de populaire week- en damesbladen, in de films, strips, comics, radio- en televisie-programma's. Hun populariteit berust op sensatie, en „sensatie" is dat wat de toeschouwer een „thrill" geeft. De populaire massacultuur is de neerslag van de dagdroom. Sensatie berust op het dubbele mechanisme van heroisering en miserisering. Er wordt iets van eigen ontoereikendheid gecompenseerd in de identificatie met helden en sterren, in het lezen van uitvoerige beschrijvingen van machtige en vorstelijke personen met al hun kleinheden en schandalen, hun intimiteiten en ontsporingen. Er wordt iets van eigen ontoereikendheid verborgen in het kunnen mede-lijden met slachtoffers van rampen, ongelukken, moorden, opstanden, terechtstellingen. Er schuilt een zekere schijnbevrediging in de stemmingen van „zaligheid" en „zieligheid". Ze doen ons iets van onze dagelijkse frustraties vergeten en maken het ons iets gemakkelijker mislukkingen en vernederingen te verdragen.

Er zit iets merkwaardigs in de psychologie van de stuiversroman en de comicstrip. Men heeft er een sociaal-psychologisch probleem in gezien. Het probleem ligt echter niet zozeer in de drang naar sensatie bij de massa als wel in de commerciële uitbuiting ervan door de dagdroomproducenten. In de dynamische overgangsperiode waarin we leven wordt de samenleving gekenmerkt door grote sociale onrust en beweeglijkheid. Samen met de vergrote sociale spanningen worden de psychische spanningen verhoogd. In de veelheid van tegengestelde revolutionaire stromingen worden maar weinige gerealiseerd. De sociale overspanning moet dragelijk worden gemaakt door een vergrote consumptie van massacultuur. Het is een sociologisch merkwaardig verschijnsel, hoe frustraties van sociale revoluties gecompenseerd kunnen worden door dagdromen van standen-mésalliances. De populariteit van Hedwig Courths-Mahler's keukenmeid-baron-romances berust op hetzelfde compensatie-mechanisme als de populariteit van Annemarie Selinko's „Désirée", van „Grace Kelly van Monaco" en van de Romy-zoete Sissy-romantiek.

Een analoge compenserende werking hebben de „westerners", de „crime-stories" en de detective-verhalen. De epigonen-samenleving in de Verenigde Staten mist ondanks alle super-hoogconjuntuur de pioniers-romantiek uit de dagen van de westwaartse expansie. Het rauwe en sen-

sationele van die pioniersepisode wordt nu tot iets heroisch verheven. In een protest tegen het decadente en corrupte van de innerlijk verarmde welvaartsstaat worden die eigenschappen verheerlijkt die het eigen-rechtertje-spelen in de wetteloze samenleving mogelijk maakten, de eigenschappen van de „sheriff": koenheid, scherpzinnigheid, doortastendheid, hardheid, in een wereld die beheerst wordt door „sex and liquor". De jongere generatie droomt al van ruimtevaart en ruimte-exploratie. Voorlopig is het science-fiction, die des te weliger tiert naarmate de russische successen de amerikaanse pogingen meer frustreren. Het is de heroiek van het pionieren.

Even uitvoerig als de gedragingen en misdragingen van beroemde persoonlijkheden worden rampen, ongelukken en oorlogstonelen beschreven. Mensen worden instinctmatig tot een onheilsscene aangetrokken. Het is ook hier eerder de sensatie van het mede-gruwelen dan het werkelijke mede-lijden. Op deze instincten wordt bewust gespeculeerd. De populariteit van bepaalde krantenrubrieken, vooral in de boulevardpers, met foto-reportages en natuurgetrouwe verslagen van ongelukken, rechtszittingen van moordzaken en terechtstellingen, berust op de aantrekkingskracht van het fatale.

Beide onechte houdingen van heroisering en miserisering zijn uitingen van een onvermogen tot levensexpressie. In plaats van het eigene gestalte te geven vervalt de onechte mens in extremen. De aldus tot stand gekomen schijn-expressie is te nadrukkelijk, te hard, vertekend en karikaturaal. Ieder individueel leven heeft de behoefte aan zelf-expressie. Het gaat om de gestalte-geving van de individuele mens als mens. Wat tot werkelijkheid moet komen is de mens zelf. Het gaat niet om een rol. Het is veel moeilijker om zichzelf te verwezenlijken dan om een rol te grijpen.

Er zijn talloze faktoren in onze bestaande samenleving, die de onechtheid in de hand werken. Eén van die faktoren is de overwaardering van de „prestatie". Men probeert deze prestatie kwantitatief te meten en in die mate de beloning van de prestatie vast te stellen. Maatschappelijk aanzien is kwantitatief meetbaar, naar de hoogte van de welstand en de belastingaanslag. Wat gewaardeerd wordt is het maatschappelijke succes. Dat is niet *wat* men van zijn leven gemaakt heeft, maar *hoeveel* men van zijn leven gehaald heeft. Men meet het IQ, men meet de geleerde vordering in examencijfers, men waardeert het behaalde in een diploma, men meet de verdienste. De mensen van verdienste vormen een kliek, die de werkelijke macht in de samenleving beheerst [2]). Hierdoor wordt het misverstand in de hand gewerkt dat levensexpressie gelijk is aan „carrière", „verdienste", „prestatie".

De alles beheersende aandacht voor de prestatie richt de blik van het gewone af naar het buitengewone. In plaats van de optimale levensexpressie streeft de onechte mens naar de maximale prestatie. De depreciatie van het gewone is zo groot, dat men soms de gekste dingen verzint om maar niet gewoon te zijn, om maar op te vallen, om maar iets te presteren. Er is een record-jacht, zelfs in de meest bizarre en onbenullige

---

[2]) Vgl. Michael Dunlop Young, The rise of meritocracy 1870—2033. An essay on education and equality. London (Thames) 1958.

zaken. Hij die een topprestatie verricht is een held. Men kan ook een „held van de arbeid" zijn en een onderscheiding van verdienste krijgen voor het overschrijden van een arbeidsquotum. De jacht naar het maximale in plaats van het optimale leidt niet alleen tot onechtheid, maar vaak ook tot dwaalwegen. Het prestatievermogen kan door allerlei kunstmiddelen voor een bepaalde gelegenheid aanzienlijk worden opgevoerd. Het gebruik van doping bij zg. sportprestaties is een publiek geheim. De volledige concentratie op één enkele bezigheid met verwaarlozing van al het andere kan natuurlijk het bereiken van een eenzijdige prestatie bevorderen. Zijn de wil en de aanleg voor een normale prestatie ontoereikend, dan kan de keus van een uitzonderlijk terrein dat nog weinig betreden is het leveren van een topprestatie alsnog mogelijk maken. Wat tot stand komt is niet de optimale maar de infimale expressie. Wat tot uitdrukking gebracht wordt is niet het eigene en best mogelijke, maar het excentrieke, makkelijke, onechte, meest opvallende onder de omstandigheden.

Het verzet tegen het gewone kan ook voortkomen uit een verlangen naar iets eigens, dat in dat eigene anders is dan al het andere. Het dwingen van de omstandigheden, om toch iets tot stand te brengen wat normaliter niet mogelijk lijkt, kan een uiting zijn van sterke persoonlijkheid. Dit verlangen om boven het „gewone" en „alledaagse" in deze zin uit te stijgen is iets anders dan het vervallen in onechtheid. Er kan een non-conformisme zijn juist om het eigene te behoeden voor vervlakking, om zichzelf te kunnen zijn en zichzelf te kunnen verwezenlijken, zelfs tegen de druk van de massa. Hier is de optimale levensexpressie. Beschreven als prestatie kan ook zij bewondering opwekken. Voor degenen, die de fijne onderscheiding niet kunnen maken, ligt ook hierin een object van heldenverering. Vergeten wordt, dat het niet gaat om imitatie van andermans optimale expressie maar om de verwezenlijking van het eigene. Zo treft men in de marginale sfeer van de samenleving bijeengehoopt zowel het non-conformistische als het excentrieke, het echte en het onechte, de genialen en de waanzinnigen, de kluizenaars en de bohémiens, de „square pegs" en de „lunatic fringe" [3]).

Men ziet niet de menselijke zelfexpressie in al deze levens. Men bewondert alleen de loopbaan, de carrière, het uiterlijke succes. „Carrière" is iets dat tot de verbeelding spreekt. Het meegedragen worden naar de top: van krantenjongen tot miljonair, van huisschilder tot dictator, van showgirl tot filmster. Men bewondert de eigenschappen die daarvoor nodig zijn: avontuurlijke pioniersgeest, volharding, geestelijke hardheid, en dan: de gunst van het lot, dat grillig is maar toch altijd verleidelijk. Plutarchus schreef zijn „levens van beroemde mannen" als illuster voorbeeld voor het nageslacht, als modellen van een klassieke levensstijl. De heldenbiografieën van onze tijd zijn meestal gespeend van ethische bedoelingen. De run naar de top is het enige wat telt. Alle aandacht is gericht op de top, aan het gewone ziet men voorbij.

Deze heldenverering is een erfstuk uit het verleden, toen kleine europese staten zich vrijvochten uit het oude verband, toen kolonisten zich vrij-

---

[3]) Vgl. Irving Wallace, Fabulous originals. Lives of extraordinary people who inspired memorable characters in fiction. New York (Knopf) 1955, en Idem, Square pegs, some Americans who dared to be different. New York (Knopf) 1957.

vochten van het moederland, toen vrijbuiters een nieuw ontdekte wereld voor zich open vonden. De historische biografie kwam vooral tot bloei in de 19e eeuw, de eeuw van Thomas Carlyle's *On heroes, hero-worship and the heroic in history*. De 19e eeuw was de eeuw van het liberalisme, dat geloofde in „the struggle for existence" en „the survival of the fittest". De 19e eeuw was de eeuw van het neo-humanisme met zijn verering voor klassieke schoonheid en geestesadel, zijn élite-cultus en gevoel voor eruditie.

Deze 19e eeuw heeft zijn uitlopers in de onze. De sociale dynamiek is vergroot. De politieke onrust is toegenomen. Andere maatschappelijke lagen zijn aan de macht gekomen. Nieuwe economische vormen zijn gegroeid. De kloof tussen de generaties is verdiept. De maatschappelijke strijd is radicaler, vindt plaats in grotere organisatorische verbanden. Onze generatie is sceptischer, cynischer, nihilistischer. De traditionele geschiedschrijving heeft geen aandacht geschonken aan de massa. Deze massa laat zich nu meer en meer gelden. In deze massa leeft de gewone mens. Deze gewone mens plaatst ons nu voor een dilemma. We staan voor de keus: élite mens of gewone mens? We zijn ons deze vraag nog onvoldoende bewust. We hebben ons nog geen beeld gevormd van de „gewone mens". Onze hele visie op „de" mens is vertekend. Alle aandacht, ook juist van de gewone mens, is nog te veel gericht op de maatschappelijke top.

Ons humanisme is zich nog nauwelijks bewust van de discrepantie tussen het traditionele mensbeeld en de werkelijkheid van de gewone mens en zijn levenswereld. Ons humanisme hangt nog te veel in het vage verleden. Fernand Robert schrijft in zijn boek *L'humanisme, essai de définition:* „Ce qu'on tendra à définir en premier lieu sous ce nom d'humanisme, c'est l'esprit de l'enseignement secondaire français, spécialement de ses méthodes les plus anciennes: c'est l'attachement au type d'homme que cet enseignement s'est toujours appliqué à former par une culture où domine l'étude des civilisations grecque et latine" [4]). Het ideaalbeeld van de humanist is dat van „l'homme cultivé" en „le grand érudit", en ook definieert Robert „culture" als „ce qui reste lorsqu'on a tout oublié", dat neemt niet weg dat men dat „alles" toch maar eerst heeft moeten leren kennen alvorens het te kunnen vergeten. De humanist hoort grondig kennis te hebben gemaakt met een heel bepaald verleden. Hij hoort de „klassieken" gelezen en herlezen te hebben om vertrouwd te zijn met de levensstijl die er uit spreekt.

We hebben eerder gewezen op de „dubbele perspectief-werking" in het neo-humanistische geschiedbeeld en op de vertekening die hierdoor veroorzaakt wordt in onze waardering van de europese cultuur-historische ontwikkeling [5]). Het neo-humanisme had zijn typerende eenzijdigheden. Het was eenzijdig in zijn oriëntatie op het verleden. Het was eenzijdig in zijn appreciatie van de verschilllende cultuur-elementen. Het was eenzijdig in zijn visie op de mens. Nog zitten we opgescheept met deze overgeërfde eenzijdigheden.

---

[4]) Fernand Robert, L'humanisme, essai de définition. Paris (Belles lettres) 1946. pg. 49—60.

[5]) Kwee Swan Liat, „Naar een internationaal humanisme" in *Rekenschap* I, 2

Onze pre-occupatie met een bepaald segment uit het verleden werkt belemmerend. Tussen het verleden en het heden is een breuk. Iedere generatie heeft opnieuw de taak zich de verworvenheden van vorige generaties eigen te maken. Ze zal dit doen op eigen wijze, in eigen vorm, in een eigen gezindheid. De opvatting, dat de wortelen van de europese cultuur zouden liggen in „Israel" en „Hellas" en dat „christendom" en „humanisme" de constituerende bestanddelen van deze cultuur zouden zijn, is een belemmering voor de juiste waardering van onze eigen tijd. Het waren de burgerlijke cultuurdragers van de 19e eeuw, die door deze dubbele antieke genealogie een stempel van adeldom wilden drukken op hun erfarme denk- en levenswereld. De genealogie is op z'n minst geforceerd. Wat fragmentarisch en vertekend is overgegaan van „Israel" in het „christendom" en van „Hellas" in het „humanisme" is proteisch van natuur. De romeins-hellenistische wereld was een smeltkroes van uiteenlopende cultuur-tradities. De middeleeuwse europese gemeenschap heeft blootgestaan aan velerlei culturele beïnvloeding. Sinds de Renaissance heeft de europese mens met zijn verovering van de nieuwe wereld de meest vreemdsoortige elementen in zijn levenspatroon geassimileerd.

„Europese" cultuur is een hybridisch product van niet bewust geworden herkomst. De dingen in onze dagelijkse levenswereld verwijzen naar de meest uiteenlopende sferen van oorsprong. Ze zijn ons vertrouwd in de dagelijkse handtastelijke omgang. We groeien er mee op, maar ze vrijwaren ons niet van xenofobie, rassenwaan en provincialisme. Alleen dat wat ons bewust onderwezen wordt, wordt geestelijke bagage; al het andere blijft verborgen in de schoot der onwetendheid. Zo laven we ons aan „christendom" en „humanisme", zonder ons te realiseren dat „Israel" en „Hellas" heel andersoortige historische entiteiten zijn dan we ons voorstellen. Dat wat niet onderwezen wordt maakt geen deel uit van ons oriëntatie-schema.

Nog worden we geplaagd met de vraag van wel of niet grieks in de vooropleiding voor literair-historische studies. We zien voorbij aan de veranderde maatschappelijke situatie die een heel andere oriëntatie van ons vraagt en ons noopt onze ideeën over opvoeding te herzien. Stuiversroman en comicstrip tonen aan hoe ver de humanistische opvoedingsidealen af staan van de werkelijkheid van onze tijd. De humanistische opvoeding hangt nog te veel samen met de élite-cultus van het verleden.

Onze visie op de mens zal radicaal moeten veranderen. We leven in de illusie dat de evolutie van de natuur een proces zou zijn om wille van de mens, en dan in het bijzonder van de ideale mens. We zien de geschiedenis nog als een geschiedenis van een élite. We leven in de veronderstelling dat alles zou draaien om de handhaving en instandhouding van deze élite als groep. Het is nog niet zo lang geleden, dat vorsten en heren naar willekeur konden beschikken over eigendommen, arbeid en leven van hun onderdanen en lijfeigenen. Zelfs het lot van deze mensen werd beschouwd als een voortvloeisel van vorstelijk charisma. Om de wille van enkele bevoorrechten zouden massale offers gerechtvaardigd zijn. De erkenning van het recht van ieder individu op eigen levensbestemming is pas een zeer modern verschijnsel. Nog is deze erkenning in de praktijk meestal maar een fictie. Eigen levensbestemming zou bete-

kenen de mogelijkheid van beïnvloeding van de historische en biologische werkelijkheid. Deze mogelijkheid is niet alleen een kwestie van wetenschappelijke research maar ook van praktische realisatie.

Juist hier hebben we te maken met een fundamenteel humanistisch probleem. Moet de samenleving zodanig worden gericht, dat een maximale realisatie mogelijk wordt gemaakt voor een élite groep terwijl de massa zich maar moet vergenoegen met een minimum, of zodanig, dat de populatie als geheel een optimale realisatie bereikt? Omdat we ons het bestaan van de gewone mens nog onvoldoende bewust hebben gemaakt, is dit probleem nog te weinig in ons opgekomen. Het is een illusie van het liberale denken, dat de krachten van de natuurlijke concurrentie vanzelf een optimale selectie zouden bewerkstelligen. De hele idee van selectie hangt nog samen met de veronderstelling dat alles draait om élite-vorming. De ware betekenis van de term „evolutie door natuurlijke selectie" is nog steeds omstreden. Wat evolueert door natuurlijke selectie is in ieder geval niet een enkel individu, ook niet een groep van individuen, maar een hele populatie. Nu is „natuurlijke selectie" bij de mens al lang doorkruist door menselijk ingrijpen in de natuurlijke ordening. Dit ingrijpen geschiedde echter niet volledig bewust, en zeker niet met kennis van zaken. Bewust ingrijpen veronderstelt de finaliteit van een ideaal. Tot nu toe is het ideaal niet aangepast aan de biologische en historische werkelijkheid.

Men heeft zich te veel blind gestaard op enkele topfiguren en te weinig rekening gehouden met de eigenschappen van een samenleving als geheel. Men heeft de élite en de afwijkingen bestudeerd, maar de massa vergeten. Men kan voor een juist begrip van „evolutie" niet voorbijgaan aan het gewone, dat principieel anders is dan het geniale en het pathologische. Het probleem van het richting geven aan de samenleving is een reëel en fundamenteel probleem. We dragen in ons de rechtvaardigheidseis, dat ieder menselijk individu het recht heeft op optimale realisatie. Uit onze innerlijke overtuiging stellen we als principieel humanistische norm, dat de gewone mens in geen enkel opzicht te kort mag worden gedaan om wille van de élite mens.

Aldous Huxley's *Brave new world* heeft van ons probleem een pregnante illustratie gegeven. Kan de functionele differentiatie zo ver worden doorgevoerd, dat de optimale realisatie van de hele populatie wordt bereikt wanneer ieder lid van de samenleving elk voor zich naar zijn gedifferentieerde aanleg de maximale realisatie volbrengt? Zo'n functionele differentiatie vinden we in de bijen-maatschappij, waar de ene koningin de meest bevoorrechte positie inneemt, terwijl werkbijen en darren elk een eigen functie vervullen zonder elkaar te kort te hoeven doen. Mogen we de mensen maatschappij veranderen in die richting? Willen we een functionele differentiatie in alpha-plus directeuren, beta-mecaniciëns en delta-arbeiders? Durven we de bewuste denaturering van de menselijke samenleving aan? Het afschrikwekkende van Huxley's *Brave new world* doet ons beseffen, dat de menselijke natuur zo'n degradatie niet verdraagt. De gewone mens is een mens, die in de ordening van de samenleving niet vergeten mag worden.

Misschien lijkt het voorbarig om nu al een bepaald beeld te ontwerpen

van een functionele differentiatie van het menselijke ras. In werkelijkheid kunnen we echter het probleem niet omzeilen. De vorderingen van de wetenschap brengen de beïnvloeding van de biologische werkelijkheid steeds meer binnen het bereik van het mogelijke. De toepassing van „psychotropic drugs" kan niet alleen de denk- en gevoelswereld van de mens veranderen, maar zelfs karaktereigenschappen ombuigen. De pharmacopsychologie neemt een geweldige vlucht. [6]). Het is niet ondenkbaar dat in de naaste toekomst door chemische en radiologische agentia het genetische materiaal beïnvloed kan worden. Daarmee komt de eugenetiek in een beslissend stadium. Voordien zullen we klaar moeten komen met het fundamenteel-humanistische probleem van de verhouding tussen gewone mens en élite mens.

Er is veel geschreven over de „evolutie van de mens". Evolutie is een continuiteit. De mens is onderweg. Hij heeft een weg achter zich, maar ook een weg voor zich. Er bestaan vele theorieën over „het volgende stadium". De meeste theorieën zijn maar gedachtespinsels en wensdromen. Er zijn er echter ook die rekening houden met de biologische en historische werkelijkheid. Vast staat dat de grote lijn van ontwikkeling zal gaan over de „gewone mens" en niet over de „élite mens". Deze laatste is hoogstens een doodlopend zijspoor. De kenmerken van de „komende mens" zullen een grotere overeenstemming vertonen met die van de „gewone mens" dan met die van de „geniale mens". Dat wat enkele buitengewoon begaafde mensen in hun individuele leven tot stand hebben gebracht is voor de evolutie niet van doorslaggevende betekenis. Het gaat niet om individuele carrières, maar om wat algemeen menselijk in stamelende expressie door de eeuwen heen tot uitdrukking is gebracht. Deze levensexpressie zullen we moeten leren verstaan en leren duiden om de ware zin van het verschijnsel „mens" te kunnen begrijpen.

Daarvoor hebben wij acht te geven, niet op de toppen van esprit en vernuft, niet op de kronkelingen en afwijkingen van de ontspoorde geest, maar op de beslommeringen en strevingen van alledag. Voor zover het waar is, dat de gewone mens wetenschappelijk alleen maar statistisch benaderbaar is, moeten ook deze statistische studies iets omtrent zijn ware aard onthullen. Om een enkel voorbeeld te signaleren: Alice Payne Hackett heeft zich de moeite getroost gegevens te verzamelen over de verkoop van „bestsellers" gedurende 60 jaren in de Verenigde Staten [7]). Ze komt tot de conclusie dat de meest verkochte boeken in de Verenigde Staten zijn: Benjamin Spock, *The common sense book of baby and child care,* 1946, en *Better Homes and Gardens Cook Book,* 1930.

Beter dan deze wetenschappelijke, statistische benadering is de directe wijsgerige analyse van het „wij-zijn" der gewone mensen. In het wij-verband ervaren we zelf de problematiek van het gewoon-maar-mens-zijn. We weten dat het niet gaat om een maximale prestatie maar om het klaar komen met ons zelf. Als er iets van de „komende mens" gerealiseerd moet worden, zal het moeten zijn in de sfeer van een betere zin-

---

[6]) Vgl. Les médicaments du système nerveux cérébro-spinal. Publié sous la direction de F. Mercier. Paris (Masson) 1959, en Herbert Lippert, Einführung in die Pharmakopsychologie. Bern-Stuttgart (Huber) 1959.

[7]) Alice Payne Hackett, 60 years of bestsellers 1895—1955. New York 1956.

vervulling van het dagelijkse bestaan. Dat wat nu door de depreciatie van het gewoon-zijn onvervuld is gebleven zal voor de komende mens aan betekenis moeten winnen. De hypertrophie van het intellect is in de lijn van de algemene ontwikkeling maar een zijvertakking. De evolutie zal eerder gaan in de richting van wat nu paranormale gewaarwording heet. Het zijn de vermogens van waarneming en communicatie die worden verruimd. Deze vermogens vinden hun algemene toepassing, niet in de kosmische en kern-fysische exploratie, maar in de dagelijkse omgang van-mens-tot-mens.

Wetenschappelijke specialisatie wordt nu al sterk gevoeld als een belemmering. De innerlijke integratie en organisatie van de menselijke kennis is een behoefte die dringender merkbaar wordt. De hoeveelheid kennis zwelt onrustbarend aan. Alle technische hulpmiddelen van mechanische documentatie en automatische selectie toegepast op de zee van schriftelijk vastgelegde kennis zijn ontoereikend om de inhoud van deze kennis zinvol te verwerken. Het gaat niet om het formele protocol. De symbolische logica, de electronische rekenmachines, de operations research vergemakkelijken het trekken van conclusies. De fundamentele beslissingen heeft de denkende en ethisch willende mens zelf te nemen.

Het fundamentele probleem van de gewone mens in onze tijd is de „existentiële aarzeling". Hij komt niet tot de eigen beslissing, hij draagt die over aan het toeval, hij delegeert die liever aan een plaatsvervanger of volksvertegenwoordiger. Heel het onderwijssysteem dat gericht is op het vergaren van „objektieve kennis" — in plaats van „subjectief kunnen", dat is: zelfexpressie — heeft er toe bijgedragen dat we niet beslissen maar altijd „te rade gaan". Objectieve kennis is een fictie. Ware kennis is persoonlijk, uiting van een autonoom leven, dat trefzeker en levenszeker is [8])

Nihilisme en nozemisme zijn zinvolle tijdverschijnselen. Ze zijn een protest tegen de ontpersoonlijking, kliekjesgeest, traditiedorheid en weetveelheid. Heel het voze front van schijnverzekerdheid moet eerst omvergehaald worden om het eigene in de puinhopen terug te kunnen vinden. Voor de gewone mens is deze tijd van koude oorlog en godsdienstige machtswellust een nachtmerrie. Hij voelt zich gefrustreerd en belaagd. De toegenomen schijnwelvaart gaat gepaard met overlading en dissatisfactie. De technische vindingen in zijn levenswereld zijn wezensvreemd. Wat hij verlangt is communicatie en in plaats daarvan krijgt hij verstrooiing. Hieraan leeft hij zich leeg in plaats van zich zinvol gestalte geven. Hij weet de weg niet meer in het doolhof van sensatiemogelijkheden.

Hier en daar zijn er eilanden te vinden, die zich af weten te zonderen. Er wordt geëxperimenteerd met een nieuwe communicatievorm en een nieuwe expressie. Het speelse geëxperimenteer wordt nog veelal met schouderophalen voorbijgegaan. Er zijn maar weinigen die verstaan. Experimentele literaire tijdschriften schieten als paddestoelen uit de

---

[8]) Michael Polanyi, Personal knowledge. Towards a postcritical philosophy. London (Routledge) 1958.

grond [9]). Ze zijn verre van „gewoon", omdat de depreciatie van het „gewone" een algemene afkeer heeft gewekt. Maar het ongewone van de experimentele expressie is schijn. Het experiment is in wezen juist een poging om expressievelijk te verwoorden wat gewoon ervaarbaar is, maar door het gedaver van het kritikasterdom is overschetterd.
In de lijn van dit experimentele ligt de nieuwe benadering van de „gewone mens". Hij is een probleem waar het humanisme niet aan voorbij kan gaan zonder zichzelf nog verder van de werkelijkheid te vervreemden.

---

[9]) Sinds januari 1958 zijn er o.m. verschenen:
Kaf(t), Leiden.
Spiraal, letterkundig-grafisch tijdschrift, Amsterdam.
Barbarber, Amsterdam.
Cartons voor letterkunde, Amsterdam.
Hoos, Haarlem.

V. W. D. SCHENK

ALS NIET-JURIST OVER STRAF EN VERGELDING

Bespreking van een openbaar gesprek van strafrecht specialisten.

De mens is moeilijk voorstelbaar zonder medemens. De mens is moeilijk voorstelbaar zonder tekort te schieten. Op deze onontkoombare gegevens berust de misdaad, het vergrijp, de inbreuk tegen de rechtsorde en hierop berust ook de reactie van de medemens, die straft en vergeldt.
Men kan onmogelijk volhouden dat het onderwerp van het openbaar gesprek dat 24 maart in den Haag door het H.V. georganiseerd werd tussen Prof. van Hattum, Dr. Bianchi en Dr. Bronkhorst niet fundamenteel was en dit verklaart waarom de leek zich geroepen kan voelen hierbij niet alleen zwijgend te luisteren, maar ook vragen te stellen, opmerkingen te maken en kritiek te leveren. Ja, het lijkt me voor beiden, voor leek en specialist, de moeite waard van gedachten te wisselen.
Straf en vergelding immers raken ieder mens, niet uitsluitend strafrechter en criminoloog. Het is dientengevolge voor beiden van betekenis te weten wat er in de wereld van de ander leeft, terwijl omgekeerd een verwijdering tussen specialist en publiek vrijwel altijd betreurenswaardige gevolgen heeft. De specialist dient te weten wat er in zijn „publiek" omgaat en het publiek heeft het volste recht op enig inzicht en begrip in de behandeling, die het op zich laat toepassen. Vertrouwen berust op gezag, maar gezag steunt bij voorkeur niet op zwarte kunst of Goebelsreclame.
Dit geldt zeker ook op het terrein van het strafrecht. Prof. van Hattum somde voor de vuist een drietal uitlatingen op van niet de eersten de besten, die wantrouwend en veroordelend stonden tegenover het begrip vergelding. Het zou niet moeilijk zijn in z.g. vooruitstrevende kringen wantrouwen en antipathie tegen de strafrechtspraak te registreren bij goedwillende mensen die sociaal voelen en idealistisch gezind zijn.
Als men dit constateert zal men er rekening mee dienen te houden dat hier zeker twee mogelijkheden aanwezig zijn: 1. de leek is kortzichtig en achtergebleven in zijn denken; 2. de specialist heeft door zijn specialisering iets verloren, waardoor hij een laakbare verwijdering tussen zich en zijn medemensen heeft bewerkstelligd. No. 1 lijkt mij onbetwistbaar, maar ook no. 2 is van belang.
Specialisme immers brengt weliswaar verdieping van inzicht, maar kan ook een verbreking van de integratie van één deelsysteem met de andere deelsystemen, waarmee hij oorspronkelijk in organisch verband heeft gestaan, veroorzaken.
Wanneer wij als gewone mensen aan straf en vergelding denken, gaan onze gedachten in de eerste plaats naar vaders en moeders, die hun kinderen straffen. Het was onze eerste aanraking met de straf, maar de situatie lijkt in dit geval ook bijzonder overzichtelijk en duidelijk. Alles is nu nog in één hand: als ouder spoor je de misdaad op, wanneer ik het zware woord in deze context mag gebruiken, je beslist over de schuld en

neemt een maatregel, die het kind in ieder geval als straf voelt en die we zelf straf weten. Bij de voorbereiding van dit gesprek kreeg ik de indruk dat wij als leken van deze situatie uitgaan en dat een belangrijk deel van het misverstand dat er tussen leken en specialisten bestaat een gevolg is van de vérgaande specialisering in het strafrecht. Opsporing, onderzoek, berechting en bestraffing worden immers strafrechtelijk niet meer door één mens gehanteerd.
De opsporing geschiedt door de politie, het onderzoek door de speciaal hiervoor aangewezen figuur als Officier van Justitie en rechter van instructie, de vaststelling van verantwoordelijkheid en schuld, benevens het bepalen van de strafmaat door een rechtbank, terwijl de tenuitvoerlegging van het vonnis door geheel andere instanties wordt uitgevoerd.
Dit heeft belangrijke gevolgen. De straf is door deze splitsing tot een vrij onsamenhangend geheel (maar juist geen „geheel" in eigenlijke zin des woords) van maatregelen en activiteiten geworden, dat culmineert in de gestandariseerde straf. Gebrek aan begrip voor en weerstand tegen straf en vergelding, schuilen waarschijnlijk voor een belangrijk deel in deze hoek.
Trouwens ook in de juridische kringen vraagt men zich wel eens af of het b.v. wenselijk is, dat veroordeling en ten-uitvoerlegging van de straf in verschillende handen liggen. Uit de mond van Dr. Bianchi b.v. tekenen wij op dat het nodig is dat „wij" de delinquent na zijn veroordeling „begeleiden", wanneer hij voor de zo moeilijke weg staat zijn schuld te boeten en zijn weg terug in de maatschappij te vinden. Ik plaats „wij" tussen aanhalingstekens, want het is verre van onbelangrijk wie de delinquent begeleiden. Is de rechter, wanneer hij zijn paedagogische, reeducatieve functies verwaarloost, dan nog wel de aangewezen persoon? Als hij de delinquent uitsluitend als vergeldende, straffende figuur begeleidt, vrees ik het ergste voor de toekomst van de veroordeelde.
Hiermee zijn we echter midden in de kernvragen van dit gebied terecht gekomen, waarover dertig jaar geleden wel geheel anders gedacht werd. In de twintiger jaren is het onderwerp der vergelding in hartstochtelijke discussies telkens en telkens weer aan de orde gesteld. De school van de Hoogleraar in het strafrecht in Utrecht, D. Simons, de criminoloog Prof. Bonger, de bewonderaars van de anarchiste Clara Meyer-Wichmann, ook juriste, en van de psychiater van der Hoeven bestreden in die jaren tegenover talrijke confessionele juristen en criminologen het standpunt dat de vergelding als motief bij de rechtspleging een rol mocht spelen. Zeker, er was niets tegen aan te nemen dat de voorloper van de vergelding, de wraak, die de primitieve gemeenschap tegenover de overtreders van haar wetten uitoefent, een natuurlijke reactie was, maar de vergelding die in de moderne rechtsstaat de wraak vervangt, was zij veel meer dan een in wettelijke banen geleide wraak, die nu alleen niet meer door de getroffene zelf wordt uitgeoefend, maar door de „gemeenschap"?
De wraak komt voort uit het instinct tot zelfbehoud, aldus van der Hoeven, maar:

> „de mens is nu eenmaal een met „rede" begiftigd wezen, en hij wil dus zijn instinct tot zelfbehoud bevredigen in een edeler vorm dan het redeloze dier. Welnu van die menselijke „rede" mocht men verwachten, dat zij, zich bezinnend op den biologischen zin van de wraak, haar in al de eeuwen, die achter ons liggen, langzamerhand eens zou zijn

gaan rationaliseren met behoud van dien — haar enigen — zin. Helaas, zij heeft haar wel gerationaliseerd, maar den zin uit het oog verloren en haar gemaakt tot een vruchteloze oplegging van leed om het leed; zij heeft de wraak gerationaliseerd tot nutteloze en zinloze „vergelding" die *niet* meer tot zelfbehoud dient van het bedreigde, en niet meer tot uitschakeling van het bedreigende."

Aldus van der Hoeven in 1941 in Criminologische studiën. Zeker, gaat hij voort, de gemeenschap heeft het recht zich te verweren, wanneer haar normen aangetast worden (ook al valt er dan nog wel het een en ander te zeggen over die normen en over die gemeenschap!). Verweer is geboden in een of andere vorm, maar wraak en vergelding hebben een totaal andere klank, trouwens een verwante klank, zodat het moeilijk is het ene te horen zonder ook de bijsmaak van het andere erin te proeven.

Uit de uiteenzettingen van de moderne juristen in den Haag bleek duidelijk dat de tegenwoordige criminoloog en strafrechtspecialist een geheel andere aanpak van dit probleem beoogt dan men vóór de oorlog hanteerde. Sommigen menen dat de grote verandering in ons denken is gekomen door confrontatie met vormen van misdadigheid die wij vòòr 1940 onbestaanbaar achtten: de landverraders, de beulen in concentratiekampen, de organisatoren van massa-moord en mishandeling.

Bij de berechting dezer individuën kwamen bijzonder sterke wraakgevoelens naar voren en ofschoon deze drie criminologen de samenhang van wraak en vergelding liefst wilden negeren en in ieder geval met klem verwierpen (bij de rechtspraak mag het wraakmotief geen rol spelen), is het moeilijk te loochenen dat er een zekere samenhang bestaat.

Belangrijker echter was onvoldaanheid met de oude deterministische mensbeschouwing, waar psychologen, juristen en criminologen tientallen jaren mee hadden gewerkt. Prof. van Hattum toonde langs verschillende wegen aan tot welke absurde situatie het volledige determinisme in opvoeding en strafrecht voert.

Tegenover de oude deterministische behandeling van dit thema ontstond in de laatste 20 jaren een nieuwe mensbeschouwing, waarin determinisme en indeterminisme geen overwegende rol meer spelen. De mens is een wezen dat leeft naar de toekomst. Hij brengt weliswaar zijn verleden mee, maar terwijl hij zich op de toekomst richt doet hij telkens een keuze uit verschillende mogelijkheden. Hij neemt verantwoording op zich, hij neemt schuld op zich wanneer hij in strijd komt met rechtsorde en medemens.

De drie juristen op ons symposion waren het volkomen met elkaar eens dat rechtspraak alleen mogelijk is, wanneer we iemand iets kunnen aanrekenen, wanneer we hem iets verwijten kunnen, wanneer de strafbare daad vermeden had kunnen worden. De psychopaath b.v. gedreven door diepliggende driften en impulsen, zal op een gegeven ogenblik zo door de roes van zijn instincten beheerst worden dat hij „niet anders meer kan". Maar dezelfde psychopaath kan 's nachts wel met licht op zijn fiets rijden. Dit laatste heeft (het voorbeeld zal wel niet altijd kloppen) niet met zijn ontremde driften te maken.

Ook deze criminologen brachten weer naar voren dat men een mens onrecht kan doen, hem on-menselijk kan behandelen door hem a priori als een ontoerekenbare te behandelen. De straf kan en moet een beroep, een appèl zijn op het beste in hem. De straf kan hem toeroepen dat hij

zich bewust moet zijn welke taak, welke verantwoording hij heeft, ook hij; de straf geeft hem de gelegenheid zich opnieuw in de samenleving in te schakelen en wanneer wij hem niet „vergelden" wat hij misdaan heeft, laten wij hem buiten de samenleving alleen met zijn schuld zonder kans op boetedoening en herstel.
Het valt niet te ontkennen dat deze problematiek in de jaren der deterministische criminologie zelden benaderd werd. Het was alsof men dit probleem toen stelselmatig ontwijken wilde, of men met de argumenten van erfelijke belasting, milieu, pauperisme, karakterontaarding, psychopathie en debiliteit en met de daarbij passende maatregelen van verpleging, opsluiting en opvoeding uitdrukkelijk vermeed te denken over schuld en berouw en over het recht iemand verantwoordelijk te stellen, ter verantwoording te roepen, iets toe te rekenen en iets te vergelden.

Het was 24 maart merkwaardig te beluisteren hoe eensgezind de sprekers deze kant van de zaak naar voren brachten. Even eensgezind waren zij in de verwerping van de vrijheidsberoving als straf. Hierbij sloten zij zich — onuitgesproken — aan bij oude criminologenscholen (Simons, van Hamel, Bonger e.a.) en begaven zich op een ander terrein, dat in enge juridische, specialistische zin niets met straf en vergelding te maken heeft. De strafrechter immers heeft in zeker opzicht niets meer te maken met de ten-uitvoerlegging van het vonnis. De zin van de straf is dat hij tot „geestelijke reiniging van de delinquent moet leiden" (Bianchi). Hierop is de idee der vergelding gericht.

Geestelijke reiniging echter zonder heropvoeding, zonder reïntegratie, zonder herstel en reclassering, zou een slag in de lucht zijn; ook kan ik mij goed voorstellen dat een neurotische psychopaath een fase van diep berouw en zondebesef doormaakt zonder verder ook maar iets te veranderen. De geestelijke reiniging moet hand in hand gaan met een psychische reiniging.
En daarmee kom ik op 'n wijsgerig niet onbelangrijk aspect van dit probleem.
De oude deterministische school ontstond als reactie op de onmenselijkheid van het gevangeniswezen en op de onverschillige wijze waarop delinquenten gestraft werden zonder rekening te houden met voorgeschiedenis, karakter en intelligentie.

De moderne anthropologische school ontstond als reactie op de miskenning van het „geestelijke" aspect van de misdaad. Zij ziet b.v. een figuur als Raskolnikow (Dostojewskii) als een voorbeeldig geval: iemand bij wie principieel verzet tegen de maatschappij, het zich bewust buiten de rechtsorde plaatsen, het bewust zich schuldig voelen, boete-willendoen enz. enz. alles op één zeer bepaaldelijk bewust niveau zich afspeelt.
Moet men deze zaken — zo vraagt men zich af — echter niet op telkens verschillend niveau, in telkens een ander vlak bezien? In de psychiatrie is men gewend over een meer-dimensionele diagnostiek te spreken. In het spoor van Klages, van Scheler e.a. onderscheidt men daar — met kleine variaties — een vitaal, een psychisch, en een geestelijk niveau.
Deze meer-dimensionele wijze van denken komt echter zowel bij een overweging van de rol van de delinquent, als bij denken over de rol van de rechter aan de orde.
De delinquent gedraagt zich in zeker opzicht als een gedrevene, als een

onvrij mens, iemand, die door zijn aanleg erfelijk bepaald is, die door zijn opvoeding en milieu in hoge mate beïnvloed wordt, iemand die door de driftmatige krachten, die zijn organisch gebonden biologische aanleg produceert, voortgestuwd wordt tot een of andere daad.
Hij is echter ook gevoelig voor verdriet en vreugde, voor beloning en straf en hij kiest op grond van het lust-principe. Hierdoor ontkomt hij aan het volledig instinctmatige, want hij is voor opvoeding en leren, voor dressuur en gewoontevorming ontvankelijk.
Tenslotte heeft hij een kant in zich, waarin hij een volledig mens is, verantwoordelijk voor zijn daden, in staat tot schuld tot berouw. Iemand, die kiest; die het één doet en het andere laat en weet dat hij kiest.
Zonder in te gaan op overgangssituaties lijkt het mij onbetwistbaar dat deze drie manieren van leven, wijzen van „staan-in-de-wereld" (zoals het modieus heet!) niet van gelijke waarde en betekenis zijn. Het instinctmatige is er altijd, of wij het ons bewust zijn of niet, het besef van goed en kwaad, van berouw en schuld zijn zo nu en dan aanwezig, doch moeten meestal gewekt en tot ontwikkeling gebracht worden, ook al zijn er mensen bij wie het een uiterst belangrijke rol speelt in de bepaling van hun onsociale daden. (De derde mogelijkheid wat dit betreft ligt in een ontwikkeling waarin schuldgevoel, ethisch verantwoordelijkheidsgevoel er wel geweest is, doch door een bepaalde ontwikkeling, verdrongen en afgeweerd wordt.)
Ook in de houding van de rechter en in het algemeen van de mens die de delinquent beoordeelt kunnen wij verschillende variaties onderscheiden. Allerlei motieven spelen door elkaar en komen nu eens duidelijk dan weer minder geaccentueerd te voorschijn.
Het hoogste niveau (de term hoog zij hier met zekere reserve gebruikt!) zien we daar waar wij de delinquerende mens als volledig mens tegemoettreden, hem zijn daad verwijten. We voegen hem wellicht toe: „hoe kon je dat doen, je bent toch geen onmondig kind, je weet toch waar het omgaat, wat er op het spel stond, en toch heb je het bewust gedaan, waarom schaam je je niet?!"
Op een geheel ander niveau stellen we vast dat de delinquent zich als een kind misdragen heeft, we vragen ons af waarom, we ontdekken de gevolgen van een slechte opvoeding, van verkeerde milieu-invloeden en we vragen ons af of wij deze mens niet bij zouden kunnen brengen dat hij het anders moet doen. Als opvoeders doen we weer een beroep op een ontwikkelingsmogelijkheid in de delinquent en we proberen met straf en maatregelen zijn weg in de goede richting te beïnvloeden.
Tenslotte zijn er situaties waarin er van opvoeding geen sprake meer is, waarin een verwijt en een aanklacht een slag in de lucht zijn omdat de ernst van het gebeurde en het gevaar van de daad zo groot is, dat we alleen maar kunnen aandringen op „eliminatie". Zo behandelen we iemand hetzij als een verantwoordelijk mens, hetzij als een opvoedbaar kind, hetzij als een storend element. In de houding van de opvoedkundige vindt men deze variatie van houdingen telkens terug en ook bij de rechter kan men hetzelfde veronderstellen, ook al vestigen de verschillende vergeldingstheorieën telkens op bepaalde en waarschijnlijk op nog andere aspecten de aandacht. Men kan dit aan een voorbeeld toelichten: door een breuk in een dijk ontstaat een overstroming.
Waardoor dit ook moge veroorzaakt zijn, punt één is en blijft de schade

te herstellen en te voorkomen dat iets dergelijks zich herhaalt.
Punt twee zal zeker zijn na te gaan of de organisatie die de zorg voor de dijk heeft tekort is geschoten.
Wanneer blijkt dat de organisatie zo slecht in elkaar zit dat er van goede controle niets terecht kan komen, zal het nodig zijn een nieuwe organisatie op te bouwen, men zal de betrokkenen moeten leren zo samen te werken en zo te reageren op tekenen van onveiligheid dat het gevaar tijdig bezworen kan worden.
Ten slotte zal men onderzoeken wie verantwoordelijk gesteld kan worden voor de ramp: indien dit mogelijk is zal men hem zijn onsociaal gedrag verwijten, men zal hem erop wijzen dat hij verantwoordelijk was en dat hij dus schuld draagt voor het gebeurde. In de bestraffing die hij daarna krijgt zal hem dit vergolden worden. (Prof. van Hattum formuleerde dit laatste aldus: hij zal niet mogen profiteren van de lust — t.w. die van het verbreken van de rechtsorde — die zijn luiheid, zorgeloosheid hem bezorgd heeft).
Wanneer men deze drie aspecten van de gefingeerde dijkdoorbraak met elkaar vergelijkt is het denkbaar dat de jurist zegt met het eerste aspect niet te maken te hebben, maar de samenleving met of zonder juristen blijft er niet minder op gesteld beschermd te worden tegen elementen die haar veiligheid ingevaar brengen. De z.g. Krankzinnigenwet b.v. geeft de autoriteiten recht en plicht de samenleving te beschermen tegen gevaarlijke geesteszieken. Zij worden inderdaad — terecht — niet gestraft, maar vóór de ontoerekenbaarheid gebleken is zal de rechterlijke macht niettemin maatregelen nemen om gevaar te voorkomen. Dr. Bianchi oordeelt het argument der bescherming „intens burgerlijk".
Hij vergeleek de samenleving met een mand appelen, waartussen zich natuurlijk een aantal rotte appelen bevinden: hij achtte het onjuist deze rotte appelen ter bescherming van de rest te verwijderen.
Hij had hierbij blijkbaar het oog gericht op sommige psychiatrisch en deterministisch gerichte lieden, die de neiging hebben alles wat enigszins buitenissig en ongewoon is uit de samenleving te verwijderen. Deze houding is inderdaad aanvechtbaar: ik ken ook vakgenoten, die een zeer pessimistische kijk op de mens hebben en die op grond daarvan niet geloven in de waarde van berouw, niet geloven in verbetering of heropvoeding, niet geloven in een nazorg en in een reclassering, waardoor een mens gehandhaafd kan worden in de samenleving. Dit pessimisme kan inderdaad tot een zekere minachting voeren en tot een met machtsbesef doortrokken wreedheid, waarin men zich weinig meer aantrekt van lot en toekomst van de medemens. Of de rust van de bourgeois-satisfait daarbij een zo grote rol speelt als Dr. Biachi veronderstelt, betwijfel ik. Doch ook al kan men deze argumenten waarderen: zij vormen meer een pleidooi vóór een vol-menselijke aanpak van de misdadiger met verantwoordelijk-stellen, met appèl op menselijkheid enz., dan een pleidooi tegen het veiligheidsargument.
Het is mij ook niet mogelijk de burgerlijkheid van het argument der bescherming in te zien wanneer ik denk aan de maatregel die men neemt met het oog op de toekomst, zowel van de delinquent, als van de samenleving. Zonder de vraag ter discussie te stellen of straf afschrikkend werkt, is het belangrijker in te zien dat de verbreking van de rechtsorde een sein is dat duidelijk wijst op een defect, op een nood, op een gevaar.

Het kind dat tegen de orde in de klas rebelleert, de volwassene die in conflict komt met de rechtsorde van de samenleving, beide geven zich bloot; er is iets met hen aan de hand, dat zorg vereist. Met straffen alleen zijn we er misschien in eenvoudige, lichte gevallen, doch zodra we met ernstige te maken hebben zijn we er niet met een flinke straf, noch in de klas, noch in de samenleving. Nemen we onze taak ernstig dan vragen we ons af hoe we kunnen vòòrkomen dat het kwaad zich herhaalt. Het val niet te ontkennen dat in vele gevallen schuldbesef en berouw een belangrijke prikkel kan zijn voor een verandering in gedrag, maar dan zullen we ons ook nauwkeurig op de hoogte moeten stellen hoe dit berouw verwerkt wordt, of het echt is, of het tot verandering aanleiding is geworden enz. Straf, aan de andere kant, als zodanig geeft weinig garantie voor een verbetering. Ja, men is het er algemeen over eens dat gevangenisstraf eerder slecht dan goed werkt.

Hierbij bleek dan ook dat de moderne criminoloog toch weer niet blind is voor de paedagogische kant van het straf-probleem. Dr. Bianchi kwam tot enkele treffende formuleringen. Bij de ten-uitvoer-legging van de straf — zo zei hij — moeten wij de delinquent begeleiden. Voorts: vergelding wordt ethisch ontoelaatbaar waar het een leedtoevoeging zou worden, die de persoonlijkheidsstructuur van de delinquent aantast.

Dr. Bronkhorst, die zich uitgebreid bezig hield met de aard van de straf, wil er vooral een appèl in leggen gericht tot de veroordeelde om zijn verantwoordelijkheid te beseffen. De straf moet gericht zijn op de toekomst van de delinquent en op zijn herstel als volwaardig lid van de gemeenschap (vgl. art. 26 van de Beginselwet gevangeniswezen).

Uit de grote bezorgdheid over de aard van de straf en de ten-uitvoerlegging van de straf bij de drie juristen bleek duidelijk, dat ook zij waarde hechten aan opvoeding en herstel, ook al komt dit niet tot uitdrukking in het vlak vergelding-straf. Het is merkwaardig dat geen hunner eigenlijk duidelijk naar voren bracht, dat zij in dit opzicht de traditie van de school Simons, van Hamel, Bonger, van der Hoeven voortzetten!

De vergeldingssfeer brengt deze moderne criminologen voortdurend in moeilijkheden bij het bepalen van de strafmaat. Zeer begrijpelijk, want wanneer men de situatie schuld-berouw-vergelding primair acht, is het noodzakelijk tussen de op te leggen straf en de begane misdaad een nauw verband te leggen. Dit stuit op haast onoverkomelijke moeilijkheden van psychologische aard. Immers elke kwantitering van leed en berouw — de straf moet een reinigende functie hebben — is aanvechtbaar en dubieus. Eén van de merkwaardigste aspecten van het gesprek tussen de juristen was hun eensgezindheid. Dr. Bianchi als protestant-christelijk man ontkende zelfs dat men in de bijbel een duidelijke richtlijn kon vinden op dit terrein: er staat zo veel in de bijbel. Pas wanneer men hiertoe door de H. Geest geïnspireerd wordt, is het mogelijk zich op juiste wijze in de bijbel te funderen.

Ook de Rooms-Katholiek Dr. Bronkhorst vertelde dat er binnen de kerk allerlei stromingen zijn, zodat het onmogelijk is over een Rooms-Katholiek standpunt inzake straf en vergelding te spreken. Prof. van Hattum verwierp de denkbeelden van Leo Polak, wiens invloed en betekenis hij echter allerminst onderschatte.

Als men dit hoort vraagt men zich min of meer verbijsterd af, of de le-

vensbeschouwing dan totaal geen rol speelt op dit terrein! Schrijver dezer regelen meent dat dit wel het geval is, doch op een geheel andere wijze dan men zou verwachten. Wij denken veel te eenzijdig in „zuilen", alsof er niet levensbeschouwelijke tendenties zijn, die dwars door de „zuilen" heengaan.

Toch is deze splijting der zuilen niet nieuw! De Rooms-Katholieke kerk in de Middeleeuwen kende allerlei richtingen en stromingen die van diepgaande betekenis waren voor de levensbeschouwing. Nominalisten en realisten bestreden elkaar, de denkers in de lijn van St. Thomas, in de lijn van St. Augustinus en de denkers in de stijl der Parijs Averroïsten leefden in geheel andere levensbeschouwelijke stijl. In de Protestantse kerken vielen deze richtingsverschillen spoedig uiteen; in diverse kerken maar in onze dagen kent de grootste Protestantse kerk nog altijd een grote verscheidenheid van levensbeschouwingen. Men kan zich afvragen of de strafrechtjuristen niet een categorie van denkers vertegenwoordigen, die grote overeenkomst met elkaar vertonen door hun levensbeschouwelijke overwegingen. De verdediging tot het uiterste van de vergeldingstheorie wijst naar mijn mening op een zeer bepaalde filosofische richting. De verwaarlozing van het beschermings- en opvoedingselement en de eenzijdigheid, waarmee schuld, berouw en vergelding gehanteerd worden, wijzen erop dat alles zich bij deze juristen centreert en richt op 'n „hogere" orde. Ook al heeft de delinquent geen besef van deze hoge waarden, dan nog achten zij het noodzakelijk dat schuld uitgesproken wordt en vergolden wordt.

Wanneer men deze wijze van denken vergelijkt met de wijze van denken van de psychiater, dan is er een opvallend verschil.

H. C. Rümke stelde in zijn rectorale rede in 1954 (een bloeiende psychiatrie in gevaar) o.a. het volgende vast:

> Wanneer wij de gestoorde levensfuncties (biologisch betrekkingssysteem) centraal stellen betekent dit niet, dat de andere betrekkingssystemen verwaarloosd kunnen worden. De psychiater heeft altijd met den gehelen mens te doen . . . Ik handhaaf mijn in 1937 uitgesproken mening dat de psychiatrie geestes- èn natuurwetenschap is, maar mijn ervaring heeft mij geleerd thans het zwaarste accent te leggen op „natuurwetenschap".

Het essentiële verschil tussen deze levensbeschouwing en de levensbeschouwing der strafrechtjuristen is niet alleen een verschil van accent, want de juristen hebben in hun strafrechttheorie momenteel de neiging uitsluitend op het „geestes-wetenschappelijke" niveau te letten. Dit brengt hen onherroepelijk bij een zeker Platonisme, bij een kijk op de mens die eenzijdig een geestelijk wezen in hem wil zien, die in staat is tot 't besef van een hoge rechtsorde, 't besef van schuld en berouw. De andere betrekkingssystemen behandelen zij als van minder allooi, als fasen die overwonnen moeten worden, terwijl de psychiater de neiging heeft de mens in ieder geval als een geheel te zien, als een mens die zonder zijn biologisch bestaan niet meer leeft, die altijd nog vatbaar is voor opvoeding, desnoods voor dressuur en die ten slotte in sommige gevallen en onder sommige omstandigheden vatbaar is voor verheven gevoelens en gedachten. Deze laatste gevoelens, dit laatste betrekkingssysteem, hebben zeker ook de belangstelling van de moderne psychiater (b.v. van H. C.

Rümke) *), maar hij is er zich van bewust dat er groot gevaar dreigt wanneer men dit betrekkingssysteem eenzijdig naar voren brengt.
Men zou kunnen zeggen dat we hier een wijze van denken verwant aan Aristoteles zagen, tegenover een Platonische levensbeschouwing.
Het is merkwaardig te zien hoe deze tegenstelling van levensbeschouwing door een min of meer technische specialisatie in de hand is gewerkt. Immers, de vaderlijke rechter in een primitieve, kleine en besloten samenleving zou — ware hij geïnspireerd door de inzichten, die de criminologie de laatste decennia verzameld heeft — niet aarzelen en zijn delinquenten als volledige mensen behandelen en hij zou in een multidimensionele wijze van werken elk betrekkingssysteem tot zijn recht willen laten komen.

*) (Hadden zeker ook de belangstelling van een man als van der Hoeven: maar deze wist maar al te goed dat men een mens alleen daarmee niet helpen kan en hij doorzag verder de samenhang van wraak met vergelding naar mijn gevoel beter dan de huidige anthropologen dit doen.)

H. J. BLACKHAM

RASSENVERDRAAGZAAMHEID IN ENGELAND*)

Op zaterdagavond 23 augustus 1958 werden in een achterbuurt van Nottingham, waar minstens 2000 kleurlingen, meest Westindiërs, zich hadden gevestigd, tientallen gewond bij ongeregeldheden die verscheidene uren duurden. Een week later hadden er, op zaterdag 30 en zondag 31 augustus, ongeregeldheden plaats in Notting Hill, een achterbuurt van West Londen, overbevolkt met gekleurde immigranten. De onlusten werden verergerd door benden jongelieden die kwamen aanzetten uit andere delen van de stad op „negerjacht".

Bij de openbare discussies die over de incidenten woedden kwamen er aan de ene kant eisen tot beperking van de immigratie en tot deportatie van „ongewenste elementen", met klachten over het gedrag van de kleurlingen, en aan de andere kant de eis geen concessies te doen aan nozems (Teddy boys), wat het moederland van het vrije burgerschap tot oneer zou strekken. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken bracht aan de Eerste Minister verslag uit over wat er gedaan was en gedaan moest worden om orde en recht te handhaven en over de noodzakelijkheid (voor een politiek op lange termijn) de resultaten van de praktijk van vrije immigratie uit landen van het gemenebest te bestuderen. Er heerste duidelijk bij het gehele volk een gevoeligheid voor het gevaar van rassenhaat. Een twintigtal van de populairste variété- en radioartisten gaven tezamen het volgende communiqué uit: „Wij doen een beroep op ons publiek zich overal bij ons aan te sluiten in ons verzet tegen enig en ieder aspect van rassenhaat, waar dit zich mag voordoen". Op 15 september kwamen Mr Manley, minister-president van Jamaïca, en Dr Lacorbinière, plaatsvervangend Eerste Minister van de Federale Regering, in Londen aan om de situatie te onderzoeken. Mr. Manley bezocht het toneel van de onlusten en verklaarde aan de pers, dat er door de Westindische autoriteiten meer zorg werd besteed aan de voorbereiding van de emigranten en de eliminatie van „ongewenste elementen" dan men in Engeland veronderstelde. De bespreking tussen de Westindische ministers en de Engelse autoriteiten was hartelijk en van een goede samenwerking, en het was aan beide partijen duidelijk dat men ontstellende problemen onder ogen moest zien. Op 15 september werden 9 jongemannen van 17 tot 20 jaar veroordeeld tot vier jaar gevangenschap wegens het op een motorfiets achtervolgen van „nikkers" op de avond van de Londense relletjes. Vijf kleurlingen die aangevallen waren herstelden geheel. Ook nog andere, mindere belangrijke uitspraken over zwarten en blanken werden er in Nottingham en Londen gedaan.

Aldus is, in grote lijnen, volgens officiële bronnen, de gang van zaken van de ongeregeldheden. Het nieuws van de onlusten snelde de wereld rond en het besef van de opinie van de wereld en van de speciale positie

*) Vertaling: H. A. Huygens-Wijma.

van het Verenigd Koninkrijk in het gemenebest vergrootte de gevoeligheid van de autoriteiten en van het grote publiek. Iedereen was gealarmeerd en verantwoordelijke personen troffen maatregelen om uitbarstingen van geweld te voorkomen, natuurlijk vooral in de reeds getroffen gebieden, waar veel lenigend werk verricht moest worden, speciaal door morele steun en materiële hulp te verlenen aan geterroriseerde gezinnen van kleurlingen.

BESTAAT ER EEN PROBLEEM?

Problemen die menselijke gevoelens en menselijke verhoudingen betreffen zullen steeds ingewikkeld zijn en kùnnen onhandelbaar zijn, maar de hoofdlijnen van deze situatie kunnen duidelijk aangegeven worden. Volop werk in het Verenigd Koninkrijk (met vrije immigratie uit de landen van het Gemenebest) heeft in totaal ongeveer een kwart millioen kleurlingen aangetrokken, hoofdzakelijk uit Westindië, waar de economische vooruitzichten niet gunstig zijn. Volop werk betekent niet dat er dus ook voldoende huisvesting is. De natuurlijke aanwas van de bevolking van het Verenigd Koninkrijk is er, samen met de taak van het opnieuw huisvesten van de achterbuurtbevolking en het inlopen van de door de oorlog ontstane achterstand in de huizenbouw, de oorzaak van dat de accommodatiemogelijkheden ontoereikend zijn. De gekleurde immigranten hebben zich op vele plaatsen gevestigd waar het probleem van accommodatie bijzonder acuut is. Dit heeft enige wrijving en werkelijke grieven doen ontstaan, en ook enige „rotte plekken" die ontegenzeggelijk erg zijn. (Op deze balans vinden wij evenveel desillusie bij de immigranten als bezorgdheid en geprikkeldheid bij hun buren). Het is echter uiterst onwaarschijnlijk dat het tot rassenschending gekomen zou zijn als de situatie niet geëxploiteerd was door jeugdige en politieke straatschendende elementen. Men zal hebben opgemerkt dat de beide uitbarstingen tijdens het weekend gebeurden, en dat wat in Nottingham plaats had het volgende weekend in Londen tot ijverige navolging prikkelde. Dit is een aanwijzing dat het conflict kunstmatig was, „negerjacht" (in plaats van het brutaliseren van oude dames), door jonge nozems, niet een oplaaiing van smeulende grieven. Het restant van de fascistische organisatie van Sir Oswald Mosley (met hemzelf aan het hoofd) was ook op het strijdtoneel aanwezig. Mosley was juist in die tijd candidaat voor het parlement bij de algemene verkiezingen in oktober 1959 voor het kiesdistrict van Notting Hill. Hij verbeurde zijn deposito, maar hij behaalde een paar duizend stemmen. Natuurlijk pleitte hij niet voor rassenschending, hij betreurde deze werkelijk; zijn devies was: houd Engeland blank! Zijn oplossing van het probleem was: de kleurlingen naar huis te zenden en hen buiten het land te houden. Hij deed een beroep op allen die beweerden het meest te hebben geleden door de immigratie. Zijn candidatuur was een proef die het mogelijk maakte de publieke opinie over de kwestie te peilen, geformuleerd als de getroffen belangen. Dit moest men als de conclusie in de zaak beschouwen.
De conclusie is: niet dat er niets gedaan behoeft te worden, maar dat een drastische ommekeer in de politiek staatkundig niet uitvoerbaar is.

De uitbarstingen van geweld waren een heilzame schok voor de publieke opinie, en niet in het minst voor de autoriteiten. Tevergeefs had men al enige jaren een beroep gedaan op het Ministerie van Binnenlandse Zaken (de Ethical Union sloot zich aan bij deze actie) om een Departementale Commissie te vormen om een onderzoek in te stellen naar de door de immigratie geschapen situatie en de ernst te bepalen van de daardoor ontstane problemen. Geweld slaagde nu in één keer waar overreding jarenlang gefaald had. Van de zijde der Westindiërs werden voorlichting, voorbereiding en „schifting" in het eigen land verbeterd en hun wellfareservice voor immigranten hier te lande uitgebreid en verbeterd. In september 1959 stelde de London Council of Social Service door toedoen van hun Westindische Adviserend Comité een lijst samen van organisaties die werkzaam waren op het gebied van rassenverhoudingen in Londen: de lijst nummer 97. Londen is een grote stad, en de lijst werd geacht niet volledig te zijn; hij bevatte alleen die organisaties die op dit terrein bepaaldelijk verantwoordelijkheden op zich hadden genomen.

De parlementsleden zijn wel opmerkzaam gemaakt op de problemen van rassenverhoudingen in het type van veelrassige gemeenschap dat Engeland aan het worden is. Steeds weer duikt het probleem van de wetgeving op.

De National Council for Civil Liberties hield op 21 november 1959 een conferentie in Londen, die bijgewoond werd door 136 vertegenwoordigers van 98 organisaties en waar twee ontwerpen van wetgeving tegen rassendiscriminatie en rassenophitsing besproken werden. Het waren kleine ontwerpen, die van de conferentie de goedkeuring kregen om gebruikt te worden ter verwerving van openlijke steun voor een wetgeving volgens de voorgestelde richtlijnen. Er werden nog andere praktische suggesties gedaan, en men kwam overeen dat de NCCL en andere nationale organisaties plaatselijke conferenties zouden organiseren om het probleem, zoals dat in bepaalde gebieden bestond, te bestuderen. Hoewel de conferentie geconcentreerd was op het voorstel tot wetgeving, werd herhaaldelijk de nadruk gelegd op de noodzaak van een campagne op vele fronten om de opinie op te voeden en vooroordelen uit te roeien.

Zich richtend naar de Conferentie der Verenigde Naties over het Uitroeien van rassenhaat en -discriminatie te Genève in 1955 vormden de Engelse constituenten van drie N.G.O.'s in raadgevende functie bij de V.N., nl. de World Federation for Mental Health, de Society of Friends en de Consultative Council of Jewish Organizations een werkcommissie om een onafhankelijke studie van het onderwerp te maken. Deze Working Group on the Diminuation of Prejudice is sindsdien geregeld werkzaam geweest. Voorzitter is Dr J. H. Rees, leider van de W.F.M.H., en rapporteur is de Education Officer van de Council of Christians and Jews. De leden zijn hoofdzakelijk werkzaam op het gebied van de sociale wetenschappen of de opvoeding, velen in invloedrijke posities. Er zijn 5 conferenties gehouden voor het bespreken van lezingen over bijzondere onderwerpen door deskundigen van buitenaf. De Group stelt zich voor onder zijn auspiciën een boek te doen verschijnen op tamelijk populair niveau over de vraagstukken waarmee zij zich bezighouden. Zij

hebben besloten nauw samen te werken met het Institute of Race Relations, een vereniging van onderzoek die enige jaren geleden opgericht is als een uitloper van het Royal Institute of International Affairs. Wat de praktische zijde betreft is hun streven gericht op opleidingscolleges voor leraren, met de bedoeling leraren op scholen, speciaal op de moderne middelbare scholen, meer bewust te maken van de problemen, de ter zake dienende feiten en de gewenste houding daartegenover. De tweede Conferentie van de N.G.O.'s over dit onderwerp, in 1959 in Genève, beval de actie van de Engelse Group in de aandacht aan en raadde andere verwante organisaties aan soortgelijke nationale groepen te vormen „om voorlichting en hulpbronnen te verenigen, het onderzoek te bevorderen en een gezamenlijke actie te ondernemen".

CONCLUSIE

Samenvattend kan men dus zeggen, dat in Engeland centrale en plaatselijke autoriteiten, uitgevers van kranten, medewerkers in vrijwillig verband en verantwoordelijke personen in het algemeen op ruwe wijze wakker geschrikt zijn door uitbarstingen van geweld en daardoor ten volle rekening houden met de gevolgen der immigratie, die het begin is geworden van een veelrassige maatschappij in Engeland. Er is niets gedaan, en er zal waarschijnlijk ook niets gedaan worden om deze immigratie stop te zetten, hoewel een naturlijk gevolg van de ongeregeldheden is geweest, dat men het tempo vertraagd heeft. Er is integendeel een wijd verbreid, bewust streven geweest de nieuwe ontwikkeling te verwelkomen, de rassenhaat uit te roeien en eendracht tussen de rassen te bevorderen. Dit is gebeurd in nauwe samenwerking met de vertegenwoordigers der gekleurde immigranten hier te lande en elders. Van onschatbare steun in psychologische zin is geweest het op uitgebreide schaal aanwerven van kleurlingen voor de openbare diensten van vervoer en hun hoffelijke en doelmatige plichtsvervulling. Dit is als het ware overal en voor iedereen een etalage geweest waar men de immigranten op hun best kon zien. Het grote publiek ontmoet hen dagelijks, en raakt er niet alleen aan gewend hen te zien, maar leert hen ook kennen door met hen te praten. Dit moge een blijk en een voorbeeld van hun assimilatie worden.
Welke rol heeft de Ethical Union vervuld bij de behandeling van deze problemen? De Union kent een traditie van activiteit op dit gebied. In 1911 organiseerde zijn secretaris een Rassen Congres dat eminent pionierswerk verrichtte. Enigen van degenen die medewerkten aan deze gebeurtenis stichtten de Racial Unity, de bond die het meest deed om het Ministerie te pressen een comité van onderzoek in te stellen. De Union werkte samen met vele andere organisaties voor de stichting van een National Council against Racial and Religious Discrimination. Dit lichaam heeft verscheidene tegenslagen ondervonden door het verlies van waardevolle officiële persoonlijkheden, en in verband met zijn ontwikkeling is de gehele toekomst van de politiek der vele op dit gebied werkzame organisaties momenteel aan de orde van de dag. De BEU werkt voor de Working Group on the Discrimination of Prejudice, en twee zijner leden hebben de Group op verschillend gebied als experts gediend.

Tenslotte moet men de rassenverhoudingen in Engeland zien in één geheel met de algemene ontwikkeling der rassenverhoudingen in verband met de opkomst van onderontwikkelde volkeren en het einde van het koloniale bewind. De voornaamste reden van het feit dat men zich niet van de ongeregeldheden in Nottingham en Notting Hill afmaakte met een betiteling als nozemgedoe, als iets dat te vergelijken was met andere uitingen van jeugdcriminaliteit hier en elders, was de terugslag van het bericht van de incidenten door het gehele Gemenebest en het verlangen van het Engelse volk en de Engelse politici zich door het afwijzen van rassendiscriminatie niets te verwijten te hebben. Schone handen zullen er misschien niet zo erg blank uitzien na de affaire in Hola Camp, maar de staat van dienst van Engeland kan een vergelijking met die van andere machten gunstig doorstaan. De tweehonderdste verjaardag van de geboortedag van William Wilberforce werd in 1959 gevierd. De actie tegen de slavernij is in de Engelse politiek diep geworteld en draagt nog heden ten dage vrucht op een basis van rassengelijkheid.

BOEKBESPREKING

Dr. R. Rijksen, Meningen van gedetineerden over de strafrechtsplegingen, Assen 1958.

Een boek van 316 bladzijden, dat 956 fragmenten bevat van meningen van gedetineerden over strafrechtsplegingen en gevangeniswezen, uitgegeven met behulp van het ministerie van justitie, dat eerst de enquête mogelijk heeft gemaakt. Het boek is eerst in beperkte oplaag aan vertrouwde geïnteresseerden toegezonden, later, toen het bestaan ervan was uitgelekt, openbaar gemaakt. Het heeft in de juridische wereld en ook in de pers nogal wat beroering veroorzaakt.

In 1956 werd in 8 van de 23 huizen van bewaring en in 11 van de 15 gevangenissen aan alle gedetineerden verzocht hun ervaringen met de strafrechtspleging te willen opschrijven. Maatregelen werden genomen, dat geen onderling contact mogelijk was voordat aan het verzoek voldaan was, indien men tot die medewerking bereid bleek. Zo kreeg men de beschikking over de geboekstaafde ervaringen van 901 gedetineerden. Wanneer men weet, dat er op 1 januari 1956 4600 gedetineerden in de Nederlandse gestichten waren ingesloten, dan kan de mening van ongeveer een vijfde deel ervan wel van betekenis zijn. Aangezien slechts in een beperkt aantal gestichten werd geënquêteerd, vertegenwoordigen de 901 antwoorden meer dan 60 procent van de bevolking van die gestichten. Tot zover de cijfers, die voor een beoordeling van de inhoud onmisbaar zijn. En hoe is nu die inhoud zelf?

De bewerker, r. Rijksen, heeft de antwoorden in stukken geknipt en de stukken in hoofdstukken aan elkaar geplakt. Ieder van de op die manier verkregen vijftien hoofdstukken behandelt een phase uit de strafrechtspleging, van het onderzoek door de politie, via officier van justitie en rechter-commissaris, psychiater, terechtzitting naar gevangeniswezen en reclassering. Wij krijgen dus in ieder hoofdstuk een serie, uiteraard anonyme fragmenten over ervaringen in een bepaald stadium van de procedure.

De merkwaardigste indruk, die dit boek achterlaat, is dat het eigenlijk helemaal niet sensationeel is. De kritiek van de gedetineerden is nauwelijks anders dan men zich dat had voorgesteld. Zij is niet gericht tegen de strafrechtspleging als zodanig. Men aanvaardt de reactie van de maatschappij tegen de overtreding van de norm. Maar wat prikkelt en hindert is, als de overheid geen fair play geeft. Wanneer de politie op bekentenis aandringt en daarbij voor intimidatie niet schroomt, is men verontwaardigd.

Zowel van de officier van justitie als van rechters en psychiaters wordt het als onrechtvaardig ervaren, dat zij geen gelegenheid geven tot spreken. Men is van de feiten op de hoogte en geeft duidelijk te kennen, dat men verdere verhalen van de verdachte tijdverknoeien vindt. Op gelijke wijze voelen de schrijvers zich gekrenkt, wanneer de directeur van huis van bewaring of gevangenis geen tijd over heeft om naar klachten te luisteren. En wat voor de directeuren geldt, geldt a fortiori voor sociale ambtenaren en geestelijke verzorgers.

Zo verschillend als de mensen, zo gevarieerd zijn hun ervaringen. Er zijn er, die niets dan goed over de gevangenbewaarders weten te zeggen. Anderen achten deze ambtenaren lui en weinig menselijk. Sommige schrijvers spreken vol afschuw over de gemeenschap in de strafgestichten. Anderen daarentegen uiten hun angst en hun schrik voor de eenzaamheid van de cel. De mensen met wie de gedetineerden in aanraking komen zijn verschillend en de gedetineerden reageren ieder naar hun eigen aard op deze mensen.

In wezen is er in het boek niets verrassends. Niemand kan verwachten, dat een gedetineerde in een strafgesticht in de loop van zijn behandeling uitsluitend eerste klas ambtenaren en mensen ontmoet heeft. Niemand kan verwachten, dat iemand die in de spanning van een strafprocedure leeft een objectieve kijk zal hebben op de psychiater, die hem op last van de justitie onderzoekt om zijn graad van toerekeningsvatbaarheid vast te stellen. Verrassingen in de zin van onthullingen van wan-

toestanden bij de rechtspraak of in de huizen van bewaring of gevangenissen zijn ook niet aan het licht gekomen.
Waarom heeft dit boek, dat dus in feite niet sensationeel is, in juridische kring zoveel stof doen opwaaien? Waarom zijn er bittere en honende woorden geschreven over degenen, die de publicatie verzorgd en verdedigd hebben?
De inhoud kon niet verrassen. Wij weten immers allemaal wel, dat er bv. toegevoegde verdedigers zijn, die niet veel werk van die zaken maken. Denkt men, dat de verdachten, die zo'n verdediger krijgen, dat niet merken? Wij weten allemaal, dat rechters op zittingen wel eens met elkaar praten en wel eens samen lachen. Wij weten, dat dit helemaal niet betekent, dat zij de ernst van de zaak niet begrijpen. Maar dacht men soms dat het voor de verdachte, om wiens vrijheid het gaat, een prettig gezicht was?
Dat wij aan de meningen geen overdreven waarde moeten hechten zegt dr. Rijksen reeds in zijn voorwoord. De beschreven belevingen zijn zeer persoonlijk en vertekend. De schrijvers kunnen vaak geen grotere lijn dan hun eigen ervaring zien. Zij verkeren bovendien in de situatie van overgevoeligheid, die de detentie meebrengt. Over de beperkte betekenis van de uitingen van de medewerkers aan de enquête is dus ook iedereen het wel eens.
Het boek zegt niet veel nieuws en er bestaat een communis opinio, dat er aan de uitlatingen, die het bevat slechts een beperkte waarde moet worden toegekend. De vraag, waarom er dan zo'n opwinding over ontstaan is, wordt steeds klemmender.
Men ziet in deze enquête het resultaat van de half-zachte instelling tegenover de misdadiger, die hem niet meer wil straffen, maar uitsluitend wil pogen hem te verbeteren en te genezen. Het boek is, zegt men, tegen de straf gericht. Het is dat theoretisch en het heeft practisch dat effect, omdat het het gezag van de rechterlijke macht ondermijnt.
Geen van beide argumenten zijn juist. De opmerkingen van de gedetineerden zijn opvallend weinig tegen de straf als zodanig gericht. Het is eerder merkwaardig, dat juist zo vaak de straf aanvaard wordt als onvermijdelijk gevolg van de gepleegde daad. De bezwaren richten zich veeleer tegen de vormen van rechtspleging en detentie dan tegen het wezen ervan. Ook onjuist is, dat het gezag van rechter en overheid worden aangetast. Weinig fundamenteels, weinig werkelijk zware klachten worden geuit. Acht men het een bezwaar, dat uit dit boek blijkt, dat politiemannen, officieren van justitie, rechters en gevangenisdirecteuren gewone mensen zijn, met kleine menselijke zwakheden tegenover de medemens?
Ik geloof inderdaad, dat hier het probleem voor sommigen schuilt. De rechtspraak blijkt hier te zijn niet het distribueren van een abstracte gerechtigheid, maar een gewone, zij het moeilijke menselijke bezigheid, gericht op medemensen, die daarover een oordeel hebben. Men kan die medemens desnoods het recht ontzeggen om mee te willen spreken over zijn eigen behandeling: hij heeft daartoe door zijn daad het recht verspeeld. Maar men kan die medemens niet het recht ontzeggen over die behandeling te denken, wat hij wil. En dat is, wat uit dit boek naar voren komt. De misdadiger is een mens, die ook over ons een oordeel heeft. Zijn opmerkingen zijn minder gericht tegen het systeem — er zijn nauwelijks suggesties voor wijzigingen in de wet — maar zij betreffen de uitvoerders van het stelsel. Wij worden ineens geconfronteerd met het feit, dat de objecten van de strafrechtspleging ons als object van hun denken zien.
Een dergelijke vermenselijking van ontmenselijkte verhoudingen gaat meestal met een schok. Het was voor de mensen met de „jarenlange koloniale ervaring" een niet te verwerken klap, dat de zwartjes niet, zoals zij altijd gedacht hadden, maar één ideaal in dit leven hadden: huisbediende bij de man met ervaring te zijn. Dat komt, omdat hij tijdens het opdoen van die ervaring nooit had ervaren, dat die bedienden gewone mensen als hijzelf zijn. Een ander voorbeeld. Uit een niet lang geleden gehouden enquête kwam tevoorschijn, dat er weinig animo bij meisjes bestond om dienstbode te worden. Bij nader onderzoek bleek, dat veel van die kinderen een moeder hadden, die vroeger in dat vak was geweest en die nu voor haar dochter „dat nooit" zei. Waarom? Niet, omdat tegenwoordig loon en werktijden zo slecht zijn, maar omdat ook hier vroeger door de „mevrouwen" geen menselijke relatie werd erkend. Men wilde

wel de arbeid, maar niet de mens die de arbeid verrichtte.
Een instelling als de strafrechtspleging, die noodgedwongen met veel en velerlei mensen moet werken loopt natuurlijk het gevaar van een dergelijke ontmenselijking. Zelfs de beste rechters en sociale werkers ontkomen er niet aan, dat zij de ene dag meer open zijn voor de mensen, met wie zij te doen hebben, dan de andere. En wat verwacht men van de zoveel eenvoudiger geesten als politieagenten en gevangenbewaarders? Zijn zij altijd in staat de objecten van hun werk — de misdadiger — als mens te zien en te behandelen?
Het is de verdienste van dit boek en van degenen, die de publicatie hebben toegestaan, dat nog eens duidelijk de aandacht wordt gevestigd op het toch zo eenvoudige waarheid: dat ook de misdadiger een mens is. Hij is niet alleen een mens, voorzover wij hem de eigenschappen daarvan willen toekennen, maar ook voorzover wij dat helemaal niet prettig vinden. Hij is een mens, ook in zover hij een oordeel over ons heeft. Dat hij zelf gedachten over zijn leven had, die niet met de onze strookten, wilden wij nog wel aannemen. Dat hij gedachten over ons had, is bij velen nauwelijks doorgedrongen. De justitie heeft de individualiteit van haar dienaren altijd verborgen achter gelijkmakende toga's, politieuniformen en petten van gevangenisdirecteuren. Plotseling blijkt nu, dat ook de gewone delinquent door die maskarade heen kijkt en gewone mensen ziet. Voor sommige feestgangers der justitie is dit démasqué der ontmenselijkte gerechtigheid eenzelfde soort schok als de voor de man „met de jarenlange koloniale ervaring" het vrijheidsstreven van de „zwartjes, die niets liever willen dan bij ons bediende zijn".
Ik heb het hiervoor al gezegd: het boek bevat niets sensationeels. Het bevat ook nauwelijks iets, dat de goede rechter, de goede politieman en de goede gevangenisambtenaar zich niet altijd gerealiseerd hadden. Er blijkt nog eens uit dit boek, dat de justitie een menselijk bedrijf is, uitgeoefend door mensen, veelal van goede wil, veelal van voldoende bekwaamheid, maar met menselijke zwakheden als ieder ander.

A. D. BELINFANTE.

EEN INTERESSANT GESPREK

D. H. Prins heeft onlangs voor de radio, en daarna nog eens in „Kader", de aandacht gevestigd op een merkwaardige pocket, die m.i. die aandacht alleszins verdient. Het verzoek van de redactie om erover in „Rekenschap" te schrijven had mij toen al bereikt en Prins zal niet van mening zijn, dat hij het onderwerp heeft uitgeput. Bovendien zijn er voor een artikel in „Rekenschap" andere mogelijkheden dan waarvan hij voor de microfoon gebruik kon maken en ik moge hier dus onbekommerd op de door hem gewezen weg een eindje verder wandelen.

Het bewuste boekje heet „Glaube und Unglaube" en is in 1959 bij Paul List verschenen. Het bevat een correspondentie van in totaal 12 brieven, geschreven door de Weense Professor Friedrich Heer, katholiek historicus en volgens Gabriel Marcel „einer der offensten Geister unserer Zeit", en anderzijds door de noordduitser Gerhard Szczesny, literair en journalistiek gevormd leider van een Westduitse radioprogramma-afdeling, die in 1958 opschudding verwekte door de publikatie van zijn boek „Die Zukunft des Unglaubens", waarin hij zich op positieve gronden van het christendom distancieert. Dit werk, met de veelvuldige reacties erop, gaf aanleiding tot een uitzending over de Norddeutsche Rundfunk van een discussie tussen Szczesny en Heer, en deze gaf op haar beurt weer het aanzijn aan de genoemde pocket.
Men vindt hierin, bij aandachtige lezing, een verbluffend rijk materiaal voor studie of overdenking van de geesteshoudingen, die in onze huidige Europese cultuur op elkander botsen en waartussen het zo moeilijk blijkt een vruchtbaar contact te doen ontstaan.

Zowel Sczcesny als Heer, komend uit zo verschillend kamp, zijn kennelijk verheugd elkaar ontmoet te hebben en deze vreugde is aan het eind van het gesprek eerder groter dan kleiner geworden. Niet omdat zij elkander in hun gedachtengangen zoveel nader gekomen zouden zijn, maar omdat zij in elkaar die zo zeldzame combinatie hebben ontdekt van hart en verstand. Laat ik intussen niet de indruk wekken, alsof, bij zo gering zakelijk effect, het de moeite niet lonen zou het boekje te lezen; verre van dien! Dat

zou ook slecht passen bij de noodzakelijkheid, die met de dag duidelijker wordt, ondanks alle moeilijkheden met de grootst mogelijke volharding te proberen elkander tóch te begrijpen. De industriële ontwikkeling gaat onverbiddelijk verder in de richting van „one world or none" en de poging, elkaar met open vizier te ontmoeten, wordt dan ook steeds minder een kwestie van naïef avontuur en steeds meer een conditio sine qua non voor die „ene wereld". Ik herinner mij overigens een ander radiogesprek, over een van onze Nederlandse zenders, tussen christenen en humanisten, waarbij duidelijk bleek, dat men aan de mogelijkheid elkaar te vinden, geloofde en waaraan ik de beste herinneringen bewaar. En J. P. van Praag liet zich onlangs op een T.K.C. ontvallen, dat besprekingen als die op de Pietersberg te Oosterbeek z.i. iets van belang beloofden. De zaak is hier dus in Nederland ook aan de orde en naar het schijnt toch niet hopeloos.

Szczesny gaat er in zijn brieven vanuit, dat wij Europeanen geestelijk-zedelijk in het slop geraakt zijn. De christelijke geloofs- en zedeleer wordt, afgezien van een betrekkelijk klein percentage der kerkleden, alleen nog maar in schijn gehandhaafd. Het is dus nodig, betoogt hij, een nieuwe basis voor het leven te vinden, met name een nieuwe ethiek. Maar het ongelukkige is, dat dit schijnvertoon van trouw aan de christelijke normen belet, de situatie als noodsituatie te doorzien. Daarom heeft hij zijn boek geschreven, opdat men tot de werkelijkheid ontwaken zou. Hij trekt te velde tegen de onwaarachtigheid die ons verhindert op een gezonde manier religieus, moreel, vrij, democratisch, gelukkig te leven. Hij zoekt nieuwe, voor de moderne mens aannemelijke „Leitbilder", en hij zoekt die in het gewone, in het „Banale", zoals hij het contrasterend met een zeer uitentijds estheticisme ergens noemt. Het menselijk geluk is in eerste aanleg een zeer eenvoudige zaak: vrijheid van armoede en van vrees, van ziekte en van verachting. Ieder — maar dan ook ieder — mens moet in staat gesteld worden zijn eigen religie te kiezen of zich die te vormen en zijn eigen vrienden erop na te houden, onverschillig of die nu blank zijn of zwart, enz. enz., opdat het een gelukkig en vruchtbaar contact kan zijn dat wij met elkander, over de gehele aarde, noodzakelijkerwijs zullen moeten onderhouden.

Friedrich Heer is het met veel van wat in Szczesny omgaat eens. Ook hij constateert de liquidatie van het empirisch christendom; ook hij (een katholiek!) acht de mens „bildungsfähig", en ook hij zal met vreugde iedere waarachtig gelovige begroeten, die tot de zuivering en verheldering voor de situatie kan bijdragen.

Nietemin zijn er uiterste belangrijke punten van verschil. Het wordt bij iedere brief duidelijker, hoe deze beide mannen in hun gehele zijn, en dus ook in hun denken en doen, bepaald worden door het milieu waaruit ze zijn voortgekomen. Heer laat niet na, daarop te wijzen. Volgens hem hangt de positie van Szczesny en de aard van diens betoog ten nauwste samen met het feit, dat hij in Oostpruisen opgroeide en zijn hele opleiding op uitgesproken protestants gebied ontving. Daar, in Pruisen, hebben sinds eeuwen strenge heersers gewoond, voor wie ook God een „Herr" was, en die op godsdienstig en zedelijk gebied geen liberaliteit duldden. Tegen die achtergrond meent hij het protest van Szczesny goed te kunnen begrijpen. Maar het Pruisische christendom is voor hem *het* christendom nog niet! Hij kent daarvan heel andere kanten; hij is een Zuiderling, zo niet van afkomst dan zeker van allure. Onder Rome's vlag, zo zet hij uiteen, is er een veel grotere pluriformiteit en daarmee een veel grotere vrijheid mogelijk. Hier weet men, ook nog buiten de kerk zelfs, te leven. En hier zijn „Leitbilder" te vinden, die men toch wel niet zo uit een alleen-maar-menselijke mouw zal kunnen schudden.

Men hoort het: hier zijn Wenen en Parijs aan het woord, en Rome. En bovendien de historicus die weet, dat het al eens eerder kritiek gestaan heeft en dat er toen toch ook steeds krachten opgestaan zijn, die het schip weer recht kregen. Maar dat betekent geenszins, dat Heer Gods water maar over Gods akker zou willen laten lopen. Hij verwelkomt nadrukkelijk het protest en de oproep, die Szczesny doet horen. Hij vindt ook, dat er iets gebeuren moet. De beschouwelijke historicus heeft de contemporaine mens in hem niet lamgelegd. Hij meent ook, dat er vele en gewel-

dige spanningen tussen de mensen moeten worden weggenomen, omdat ze nergens toe dienen en hun tijd — terecht of ten onrechte — gehad hebben. Hij meent ook, dat een mens, en zeker een Europeaan, in onze eeuw alleen in vrijheid en waarachtige democratie menswaardig kan leven. Hij wil graag meestreven naar het grote doel: het menselijk geluk.

Alleen: de aard van dat geluk en de weg erheen zijn voor hem toch andere. Prins heeft al gewezen op de verschillende kijk, die de beide partners op het menselijk lijden hebben, een zeer belangrijk punt in de discussie. Voor Szczesny is dat lijden, naar het schijnt, zonder meer een kwaad; men moet het — hoe eer hoe beter — de wereld uit helpen. Het verhindert ons immers mens te zijn. Szczesny is uitgesproken activist op dit punt. Alle „maar" schijnt hem te irriteren en met name het „maar" dat van christelijke zijde hier wordt te berde gebracht, verstaat hij maar moeilijk. Des te meer is het in hem te prijzen, dat hij loyaal blijft, wanneer zijn tegenstander in het gesprek toch een dergelijk „maar" laat horen. Heer acht nl. de rol van het lijden in het mensenleven niet zonder meer negatief. Hij is van mening, dat zonder lijden in het geheel geen cultuur en — wat meer zegt — ook geen ware, diepe broederschap mogelijk is. Was het niet P. C. Boutens , die bij ons eens schreef: Dan alleen is leven leven, als het tot de dood ontroert? Welnu, op dat peil bewegen zich Heers overwegingen. Hij gaat hier zonder twijfel dieper dan Szczesny. Hij rebelleert niet zonder meer. Hij heeft het geduld van zijn kerk, het geduld der eeuwen. En het gesprek moet eerst tot pag. 110 gevorderd zijn, voordat de antipoden elkander schijnen te vinden in de stelling, dat het lijden alleen zin heeft, wanneer het óók prikkel is.

Het is verleidelijk uit deze zo bewogen discussie veel meer te citeren. Maar men leze het boekje zelf. Mij heeft het, in de rijkdom van zijn tegenstellingen en in de moed van zijn bijna-vertwijfeling, geboeid van de eerste tot de laatste bladzijde. Modern en klassiek, op een heel bijzondere wijze en met een heel bijzondere pointe tegenover elkaar gesteld: interessanter kan het niet. „Interessanter" dan in de oorspronkelijke zin: zó, dat wij gedwongen worden tot interesse, tot erbij-zijn, tot mee-denken. Heer's laatste brief is voor mijn gevoel van een grote geestelijke kracht en Szczesny bekent dan ook, „dass sich mit Christen Ihrer Art nicht nur reden, sondern auch leben und wirken lässt". Ik moge eindigen met het slot van Heers tweede brief en met name de humanistische lezer uitnodigen, zich mede als aangesproken te beschouwen: „Wie stellen Sie sich da die Zukunft des Ungläubigen vor: wie soll er eindrucksam seinen 90-Procent-Christen, seinen monopolchristlichen Zeitgenossen... ein Menschenleben darleben, das sie aufzuklären vermag: über ihre Lebenslüge, über ihre Krankheit zum Tode, über ihre Angst und Enge? An dieser Möglichkeit — ich glaube an sie — sind nicht zuletzt jene Christen brennend interessiert, die längst wissen, dass wir alle in eine Boot sitzen: in den Einen Menschheit, die längst im Aufbruch ist, neuen, ufern zu...."

J. M. ROELOFSEN.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Jean Jacques Rousseau

In de Neue Zürcher Zeitung van 6 februari 1960 wijdt Ernst Howald aan Rousseau naar aanleiding van het verschijnen van een nieuwe uitgave zijner werken — Oeuvres complètes de J. J. Rousseau; édition publiée sous la direction de Bernard Gagnebin et Marcel Raymond, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard Paris — een uitvoerig artikel aan de natuurfilosoof. Howald komt tot de ontdekking dat het de verdienste van deze nieuwe uitgave is — critisch en van een diepgaand commentaar voorzien — dat zij een ander licht werpt op de figuur van Rousseau. De waarheidsapostel van de „Confessions" heeft over zichzelf een vals licht geworpen. De echte Rousseau, de dichter en de profeet moeten wij zoeken in zijn „Emile", zijn „Nouvelle Héloise" en zijn „Contrat Social". Dit is belangrijk omdat men tot dusverre steeds gedacht heeft, dat de „Confessions", het bekende autobiografische werk ons pas het juiste inzicht in het wezen van deze gecompliceerde natuur gebracht heeft. De bewerkers van deze nieuwe uitgave brengen echter aan het licht dat Rousseau, ten tijde dat hij zijn eerste werken schreef, die in de toenmalige literaire wereld zo'n opzien baarden, een geheel andere instelling tegenover het leven had, dan hij later in de „Confessions" wilde toegeven. De „Confessions" zijn het werk van een man op rijpere leeftijd, die, na een conflict met Diderot, voor wie hij vroeger, met de andere encyclopedisten, een groot besef van gemeenzaamheid voelde, zijn eigen weg wil gaan en in zijn „bekentenissen" gaat „hinein interpretieren" en het pad der objectiviteit verlaat. Hij doet het voorkomen alsof, wat hij in de „Confessions" belijdt, eenvoudig steeds door hem beleden is en dit nu blijkt aan de hand van vele tekstkritische onderzoekingen onhoudbaar te zijn.

Naar een nieuw Humanisme

In Bologna bevindt zich het Amerikaanse John Hopkins University's Bologna Center dat een der vele steunpunten vormt van de culturele voorlichting over de Ver. Staten in het oude Europa. Het Center geeft een „Review" uit en uit de jaargang 1959—60 Vol. IV, nos 1—2 ontlenen wij een artikel van John L. Brown, cultureel attaché bij de Ambassade van de Ver. Staten te Rome, dat tot titel draagt „Towards a new humanism".

De schrijver gaat uit van het humanisme dat zijn wortels vindt bij de klassieken. Om elkander goed te verstaan is de eenheid van taal en denkwijze een eerste vereiste. Zo lang men Grieks en Latijn beoefende en zijn Cicero of Plato kende verstonden de volken van Europa elkaar, althans de elites van deze volken. Met de uitbreiding van onze kennis, zowel van vreemde landen en werelddelen waar andere beschavingen werden aangetroffen, als op het gebied van natuurwetenschappen en techniek verandert het beeld geheel. De nieuwe elites, de kunstenaars en wetenschapsmensen hebben zich van hun gemeenschappelijke basis vervreemd. Zij zijn „sprakeloos" geworden en deze impasse heeft een zichtbaar effekt gekregen in de wijze waarop zich de moderne beeldende kunst, literatuur en muziek ontwikkelen.

In de dialoog tussen Europa en Amerika over de zin van het humanisme, of breder opgevat over de zin van het menselijk bestaan en de verhouding van de mens tot de wereld, zijn Europeanen en Amerikanen het blijkbaar grotendeels met elkaar eens dat het traditionele humanisme niet langer de plaats van de mens kan bepalen in een eeuw van massaproductie en automatie, van een opvoeding waarin het gehele universum betrokken wordt en van een alles doordringende culturele betrekkelijkheid.

Er moet naar nieuwe middelen gezocht worden om de individuele menselijke waarden in stand te houden, ofschoon de inhoud dier waarden ons niet altijd duidelijk voor ogen staat. Schrijver (daar is hij nu eenmaal cultureel attaché van de Ver. Staten voor! W.) meent dat bij dit zoeken Amerika natuurlijkerwijs hier de leiding zou kunnen nemen. Daar had men het vraagstuk reeds benaderd, meer van het maatschappelijke dan van het metafysische uitgaande, nl. van de concrete verbetering van de

materiële positie van de doorsneemens. In de industriële maatschappij waarin wij thans leven vormt Amerika de „oude wereld" en Europa de „nieuwe". Juist de Amerikanen realiseerden zich de gevaren van deze maatschappij het eerste, welke gevaren slechts te overkomen zijn door het aanwenden van vastberaden pogingen om de machine in dienst van de mens te stellen, om de materiële zegeningen van massaproductie aan de bevolking in zijn geheel ten goede te doen komen en allen te laten deelnemen aan het nieuw verworvene in de vorm van goederen, verbeterde opvoeding en sociale rechtvaardigheid. Brown wijst er dan op hoe het bezit van materiële goederen (auto's, kleren, wasmachines, ijskasten) ertoe leidt dat de mensen er minder belang aan hechten en dat het „materialisme" juist daar gevonden wordt, waar de mensen zich deze zaken nog veroveren willen. Een aantal Amerikaanse denkers als Norbert Wiener, Lewis Mumford, Robert Oppenheimer en Claude Shannon zijn meermalen op dit thema teruggekomen: ofschoon materiële onafhankelijkheid en sociale rechtvaardigheid niet altijd noodzakelijk zijn voor intellectuele activiteit, zijn het er zeker geen vijanden van en het bevrijden van de mens van de dagelijkse zorgen om „hout te hakken en water aan te dragen" kunnen er hem toe brengen (als hij dit wenst) zich op een denkend en scheppend leven te concentreren.

Als symptomen van een nieuw humanisme, of liever gezegd van een nieuwe menselijkheid tegenover hen die werken en welke zich verspreidt van Amerika naar Europa ziet schrijver het verdwijnen van de traditionele elites, de opheffing van de klassenverschillen en de democratisering van het onderwijs.

In een laatste hoofdstuk twijfelt Brown er echter aan of deze nieuwe menselijkheid nu werkelijk de fundamentele vragen waar de mens in deze wereld tegenover staat oplossen kan. Bij de kunstenaars — de schrijvers en de schilders — die beter dan wie ook de tekenen des tijds verstaan, merkt hij iets geheel tegengestelds op. Wij zijn allen „blindvliegers" geworden in een wereld waarin alles in toenemende mate abstract is geworden. Hoe hier uit te komen? John L. Brown weet er geen antwoord op.

Rome en de Wetenschap

In „De Tijd-Maasbode" van 2 februari 1960 houdt Dr. Bernard Delfgaauw een pleidooi voor een beter of liever sneller begrip van de Kerk t.o.v. de wetenschappelijke ontdekkingen. De Kerk komt veelal in conflict zowel met de pseudo-wetenschap als met de eigenlijke wetenschap.

Schrijver beschouwt het als juist wanneer de Kerk zich tegen de pseudo-wetenschap kant. „Pseudo-wetenschap ontstaat meestentijds — wanneer wij astrologie en andere occulte verschijnselen buiten beschouwing laten — als wetenschappelijke gegevens tot een veelal onbewuste filosofie verabsoluteerd worden. Een belangrijk voorbeeld vormt het materialisme van de tweede helft van de 19e eeuw, dat een verabsolutering van de natuurwetenschap is". Door de conflicten met echte wetenschap lijdt de Kerk echter onnoemlijke schade. Als voorbeelden hiervan worden aangehaald de kwestie Galilei, het evolutievraagstuk en de interpretatie van de Bijbel. „De grote moeilijkheid is, dat wetenschap en pseudo-wetenschap dikwijls op gecompliceerde wijze met elkaar verweven zijn. Tegelijk met een juiste biologische stellingname t.a.v. de evolutie vertonen zich onjuiste wijsgerige interpretaties daarvan. De evolutie zou bewijzen dat er geen scheppende God is; dat de mens in wezen niets anders is dan een dier; dat alles slechts levenloze en levende materie is; dat er geen vrije wil is; dat godsdienst een fictie is enz." „De moeilijkheden vloeien hieruit voort dat de Kerk niet altijd even gelukkig geweest is met haar positiebepaling. De veroordeling van Galilei heeft de wetenschapsbeoefening onder de katholieken geschaad en de Kerk bij de niet-katholieken het aanzien gegeven van een aan de wetenschap vijandige macht. De houding van de Kerk t.a.v. evolutievraagstuk en Bijbelwetenschap heeft hetzelfde effect gehad, hoezeer het ook de bedoeling van de Kerk geweest is de pseudo-wetenschap en niet de wetenschap te treffen."

Schr. is van mening dat een onomwonden erkenning van de waarde van wetenschap en arbeid (techniek) het gesprek tussen Kerk en wereld gemakkelijker zou maken en het vertrouwen van de wereld in de Kerk zou kunnen helpen herstellen. In dit

verband staat Dr. Delfgaauw ook critisch tegenover de tot dusver door de Kerk uitgeoefende censuur, vooral ten opzichte van leken-publicaties. (Voor de geestelijkheid acht hij een dergelijke controle op haar geschriften wel op zijn plaats).
Uitgaande van de bijbeltekst „Ge zult de waarheid kennen en de waarheid zal U bevrijden" geeft schrijver tenslotte als zijn overtuiging dat het voor de wereld een bijzonder belangrijk getuigenis zou zijn van de katholiciteit van de Kerk, als deze op het komende Concilie duidelijk tot uitdrukking zou doen komen, dat het haar om de waarheid gaat en om niets anders, dat zij daarom positief staat tegenover alle waarheid, zowel de profane als de religieuze.

Alfred Kantorowicz

In de „Deutsche Rundschau" van mei 1960 wordt door Hans Jaeger „Deutsches Tagebuch" van Alfred Kantorowicz besproken. Jaeger verwondert er zich over dat men deze ex-communist met zo weinig begrip in West-Duitsland tegemoet getreden is. Zijn „Deutsches Tagebuch" toont aan dat zijn verwijdering van het communisme een gevolg is van zware innerlijke strijd. Kantorowicz brengt geen onthullingen. Hij ziet het ook niet als zijn opgave om de partijgenoten van het verleden met modder te gooien. Haatgevoelens als tekenen van zijn bekering zijn hem vreemd. Integendeel, hij blijft bij de humanistische kern, die het wezen van zovele communisten uitmaakt, die naar Moskou gegaan zijn om zich aan een intussen gedenatureerde zaak te wijden. Hij weet dat er ook anti-communisten zijn, die volstrekt niet door humanistische motieven zijn beroerd. De analyse van datgene wat tot zulk een ontaarding van het apparaat geleid heeft en de lieden van het Ulbrichtsoort heeft aangetast, zal hij echter eerst in een nog te verschijnen tweede deel van het „Tagebuch" geven. Jaeger wijst naar aanleiding van een door Kantorowicz geciteerde Chinese parabel erop dat het zeer goed is te erkennen dat de draak — het nationaal-socialisme — blijft voortbestaan om ons te verslinden in een andere vorm: het communisme. Maar de grote les is daarbij dat we ons niet wederom tot het nationaal-socialisme mogen wenden om het communisme te bestrijden — dan blijft de draak tot in lengte van dagen ons bedreigen. Velen zien dit niet in en roepen tegen een bepaalde zaak alle bondgenoten te hulp in plaats van zich te begeven op de doornige weg van de strijd op twee fronten. Maar de mensheid mag niet tot in het oneindige van de ene kuil in de andere vallen.

„Humanist" tegen wil en dank

In het „Hollands Weekblad" van 25 mei 1960 schrijft (Mr.) R. A. V. (baron) van Haersolte onder de titel „Visitekaartje" en met bovengenoemde ondertitel over de plaats die het Humanisme momenteel in de Nederlandse samenleving inneemt. Hij gaat uit van de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond „De humanistische levensovertuiging wordt gekenmerkt door het pogen om leven en wereld te verstaan met een beroep op menselijke vermogens en zonder uit te gaan van bijzondere openbaring" om te concluderen dat men „met een beroep op menselijke vermogens" impliciet werkt met een gedachte die bij de humanist zelf niet heeft kunnen rijzen en die hij dus blijkbaar in zijn gedachtenwisseling met de gelovige mens heeft opgedaan. Dit bevreemdt van Haersolten in zoverre, waar wij niet meer leven in een maatschappij, waarin ieder mens van huis uit de godsdienst meekrijgt in zijn taal en zeden, zodat de humanist ook niet meer genoodzaakt is zijn nieuwe waarheid in de oude termen te omschrijven, hetzij door aan die oude termen een nieuwe inhoud te geven, hetzij door in die oude termen tegen het oude te protesteren. In Nederland is anno 1960 niet meer ondubbelzinnig een „volkschristendom" aanwezig. Het „heersend" karakter van het christelijk geloof is problematisch geworden. De numerieke ontkerstening heeft bij een volk als het Nederlandse minder dan elders de vorm van een „uitholling", meer die van een expliciet verlaten van de kerk aangenomen.
Op zuiver geestelijk gebied behoeft de numerieke meerderheid of talrijkheid der christenen voor de niet-christenen geen reden te zijn om bij de formulering van de eigen levensbeschouwing uit te gaan van een christelijke terminologie. Waar de christelijke begrippenwereld hem voor een keuze stelt bijv. tussen God en mens, is de humanist niet verplicht tot het geven van een antwoord om-

dat het geenszins a priori is uitgesloten dat het hem gestelde dilemma in zijn ogen een schijnprobleem is. Niemand kan vergen dat wij visitekaartjes in alle talen en alfabetten op zak hebben van lieden die er ons om zouden kunnen vragen. Van Haersolte heeft geen behoefte de beginselverklaring van het H.V. voor de praktijk, dus voor de maatschappelijke omgang af te keuren, maar de humanist mag stellig eisen, dat zijn innerlijke roerselen niet naar deze gelegenheidsformules worden beoordeeld. De humanist mag bijv. niet op de klank af worden geschilderd als iemand, die zijn hart of hoop op „de mens" gesteld heeft. Weet hij wat „de mens" is? Per slot van rekening hebben ook de humanisten de achttiende eeuw reeds een honderdzestig jaar achter zich liggen, welke aan hen wellicht nog minder ongemerkt voorbij zijn gegaan dan aan de christenen.

Evenmin als een christen de vraag van een islamiet of Jezus nu eigenlijk een God of een mens is, gaarne met „ja" of „neen" zou willen beantwoorden, behoeft een niet-christen zijn antwoord klaar te hebben op al wat men hem aan typisch-christelijke vragen kan stellen.

Men mag, wil men een medemens verstaan, hem de eigen probleemstelling niet als een te beantwoorden, voor geen misverstand vatbare vraag opdringen en minder nog hem beoordelen uit hetgeen misschien slechts een gelegenheids- en verlegenheidsantwoord is. Wie dit doet projecteert in de evenmens het negatief van eigen geloof, zoals de eerste christenen hun duivelen projecteerden in de heidense afgodsbeelden.

W.

DE JONGEREN EN DE POLITIEKE ONTWIKKELING IN AZIË

„Een politicus denkt aan de volgende verkiezing; een staatsman aan de volgende generatie". James Freeman Clarke.

De revolutionaire ontwikkeling in Azië na de tweede wereldoorlog werd voor een belangrijk deel geïnspireerd en gestuwd door de jonge intelligentsia. Wie in de afgelopen maanden de ontwikkeling in Turkije en vooral in Zuid-Korea heeft gevolgd, zou hieruit de conclusie kunnen trekken, dat het revolutionair elan in de Oriënt nog steeds levend wordt gehouden door een naar vernieuwing strevende jeugd. In een opmerkelijk artikel wees onlangs „The Times" echter op enkele andere facetten van de ontwikkeling in Azië, die zeker de aandacht verdienen.

De verkiezingscampagne op Ceylon, aldus „The Times", een toonbeeld van verwarring en deze illustreert een ontwikkeling, die vele Aziatische landen met elkaar gemeen hebben, een ontwikkeling, waaruit blijkt, dat ideologieën er aan invloed en kracht inboeten. Tien jaar geleden was Azië het centrum van de krachtigste en onbuigzaamste politieke hartstochten. De pessimisten, die ons herinnerden aan Lenin's profetieën, voorzagen dat de westerse wereld zou bezwijken onder de opkomende revolutionaire vloed in Azië. Niet alleen de orthodoxe communisten hadden hun antwoord op de eis van een Aziatische wedergeboorte. Er waren ook andere Marxistische partijen en Trotskisten, die hun stem deden horen en deze doen zich nog gelden in Ceylon, Burma en Indonesië. Er waren allerlei links georiënteerde partijen met verschillende namen, die alle aan de een of andere leer gebonden waren. De Aziatische Socialistische Conferentie, die in 1953 in Rangoon werd gehouden, werd gekenmerkt door een sfeer van vertrouwen en zelfs nog twee jaar later in Bandoeng, waren vele deelnemers aan deze conferentie er van overtuigd, dat er een door Aziatisch idealisme gedragen gemeenschap geboren zou worden en dat men tot het opstellen van de ware leer zou kunnen komen.

Nu is dit enthousiasme overal verminderd. Enige linkse partijen hebben hun doctrine aan de kant gezet als een beletsel in de machtsstrijd. Andere linkse partijen zijn in omvang afgenomen en naar rechts verschoven. Doch ook deze verschuiving naar rechts is geen massabeweging of een nieuwe formulering van een doctrine. Scepticisme, pragmatisme, zelfs apathie hebben de politieke hartstochten van tien jaar geleden tot zwijgen gebracht. Dit kan men het duidelijkst zien bij de jongeren. In tegenstelling met vroeger is juist aan de universiteiten het gebrek aan politiek enthousiasme het meest opvallend. Natuurlijk bestaan er nog resten van linkse partijen doch hun kracht is sterk verminderd. Men zou kunnen menen, dat het falen van de andere linkse partijen de baan voor de communisten heeft vrijgemaakt. Doch zij hebben minder gewonnen dan men onder deze omstandigheden zou verwachten.

De landen van Zuid-Azië hebben alle tegenover dezelfde problemen gestaan en in hun geschiedenis van de laatste tien jaar zijn gelijksoortige tendenties te onderkennen. In de eerste fase nam een links georiënteerde nationale eenheidsbeweging de macht in handen. In de tweede fase voltrok zich een verschuiving naar rechts, waarbij het conservatieve element de overhand kreeg. Thans is een derde fase aangebroken, die een verzwakking van het politieke enthousiasme te zien geeft, gepaard gaande met het op de voorgrond treden van problemen, die in de periode van de nationalistische strijd nog weinig aandacht hadden gekregen: problemen betreffende de taal, het ras, de godsdienst, het regionalisme. In de afgelopen vijf jaar is bijna iedere rebellie in Ceylon, India, Burma en

Indonesië toe te schrijven aan één van deze oorzaken. In deze toestand van verwarring en twijfel is het niet meer dan natuurlijk, dat de meer verwesterste klassen in Azië vooral aandringen op versnelling van de economische vooruitgang. In dit opzicht bestaat geen verschil van mening en men zou dus veel enthousiasme verwachten. Doch er is het gevaar dat er dan een steiger wordt opgetrokken om het Aziatische toneel, waardoor bepaalde veranderingen op ander terrein aan het oog onttrokken worden. In hoeverre beïnvloedt de verwestersing van de jeugd de tegenstelling tussen jong en oud? Hoe zien zij de godsdienstige en taalproblemen, die de „man in the street" bezighouden? Is de jeugd agnostisch ondanks de religieuze opvoeding? Het nationalisme heeft eens zekerheid gegeven tegenover de vele onzekerheden en hetzelfde kan gezegd worden van de linkse ideologiën. Thans kunnen zij dit niet meer. Nu gaat het om de strijd tussen oud en nieuw en op het ogenblik neemt het oude de leiding.

Deze strijd in Azië heeft vele facetten. Enige hiervan hebben betrekking op een meer algemeen wereldconflict, andere zijn van plaatselijke betekenis. Een voorbeeld is de reactie van de jongeren in Azië op wat in Singapore „gele cultuur" wordt genoemd en daar het voorwerp van een officiële aanval (door een jonge regering) is geworden. Met dit vage epitheton worden aangeduid al die uitingen van het westerse leven — films, „sex", beeldromans, rock-and-roll enz. — die men in Azië triviaal of ontaard vindt. In Zuid-Azië is deze kritische houding vrij algemeen. Betekent dit, dat er gepoogd wordt tot een nieuw moreel standpunt te komen, een standpunt dat evenzeer berust op traditionele waarden als op westers humanisme? De jongeren in Azië zijn teleurgesteld in de regeringen die zij hebben en in de ideologieën, die enkele jaren geleden nog zo veelbelovend schenen. Zij staan niet alleen in hun ontgoocheling over politieke oplossingen. In het westen is er een zelfde scepticisme. Chroesjtsjew zal wellicht aan het peinzen zijn over de lauwe ontvangst die zijn anti-koloniale en anti-westerse leuzen in Azië kregen. Maar hij is niet de enige, die over de betekenis hiervan zou moeten nadenken. Tot zover de beschouwing in „The Times". Uiteraard is hiermede niet alles gezegd over de houding van de jonge generatie in Azië tegenover het politiek gebeuren en allerlei maatschappelijke idealen. Maar ongetwijfeld heeft het Engelse blad toch gewezen op een zeer belangrijk aspect van de huidige geestelijke en politieke ontwikkeling in Azië en ook in het westen.

Maar niet alleen in Azië en het westen! In de communistische landen is het weinig anders. Ook in de Sowjet-Unie vertoont de jeugd tekenen van scepticisme en apathie. En onlangs schreef de correspondent van de „Frankfurter Allgemeine Zeitung" in Belgrado een artikel onder de veelzeggende titel „Jugend ohne Fahne; Langeweile unter den Studenten Jugoslawiens". Hieruit citeer ik: „Will man die Haltung der studierenden Jugend ... auf einen gemeinsamen Nenner bringen, so bietet sich dafür nur die hoffnunglosse Langeweile an... Sie wissen nicht, was sie mit sich anfangen sollen. Der Weg in die primitieve Art der Zerstreuung, wie Kino, Erotik und Alkohol, wird je nach Veranlagung eingeschlagen. Es ist der Weg einer Jugend ohne Ziel. Der Sieg des Sozialismus stellt sich ihnen als ein Endzustand dar, an dem es nichts mehr zu ändern gibt. Am leuchtenden Vorbild ihrer Vorgänger, das ihr ohne Unterlass vor Augen gehalten wird, kann diese Jugend nur noch erkennen, dass sie zu spät geboren ist". Ook hier dus een weinig hoopvol perspectief.

Misschien schuilt er, voor wat betreft de totalitaire staten, bovendien nog veel waarheid in het pessimistische adagium van een bekend staatsman uit de vorige eeuw, nl. Disraeli, die ergens schrijft: „Op de ontgoocheling der jeugd volgt de teleurstelling der volwassenheid".

Ten aanzien van het politieke toneel in Azië vindt de visie van „The Times" een bevestiging in een beschouwing, welke E. N. Shaffer onlangs in het socialistische dagblad „Het Vrije Volk" gaf over de geringe betekenis, welke de socialistische partijen in Azië thans nog hebben. Deze correspondent uit New-Delhi wijst weliswaar op andere oorzaken van de neergang van het socialisme in Azië, doch ook zijn beschouwing bevestigt het feit, dat de linkse ideologieën er aan invloed hebben ingeboet (zijn mening over het „succes" van de communisten lijkt mij aanvechtbaar, zeker na de gebeurtenissen in Kera-

la en het Indisch-Chinese conflict):
„De geschiedenis van de socialistische partijen in de Zuidaziatische staten, die na de oorlog onafhankelijk zijn geworden (dus India, Pakistan, Birma, Ceylon en Indonesië), is niet overal gelijk. Deze partijen hebben slechts één ding gemeen: hun constante neergang.
Met de lokale verschillen dus, kan voor deze constante achteruitgang van de partijen toch weer één complex van oorzaken opgegeven worden. Zij worden vooral gehandicapt door het feit dat de regerende nationalistische partijen in deze vijf landen elk een groot aantal socialistische programmapunten hebben overgenomen. De socialistische partijen moeten dus ‚concurreren' met het socialisme van de regering.
Bovendien zijn ze meestal sterk dogmatisch en intellectueel en daardoor blootgesteld aan splitsingsgevaar. Met de boeren en arbeiders hebben ze meestal weinig contact omdat de communistische partijen, ideologisch gesteund door het neutralisme der regeringen, veel succes hebben met de materiële vooruitgang in Rusland als voorbeeld te stellen.
In India bestond sedert 1934 in de grote Congrespartij een belangrijke socialistische groep, die in 1948 een eigen partij vormde. In 1952 werd door fusie met enige splintergroepen de Praja (Volks) Socialist Party gesticht.
Verkiezingsresultaten: 1952 12 zetels (tegen 362 voor het congres en 23 voor de communisten). 1957 19 PSP, maar toch weer 28 voor de communisten. Het besluit om in enkele deelstaten gezamenlijke lijsten met de communisten, in andere weer met rechtse partijen in te dienen, leverde lokaal soms wel stemmenwinst, maar gaf toch over het geheel de PSP in 1957 danig verlies.
Fnuikend was dat de socialistische leider dr. Ram Manohar Lohia kort voor de verkiezingen weer een splinterpartij vormde, die acht zetels behaalde, terwijl andere bekende socialisten als J. P. Narayan zich buiten de partijstrijd houden en zich in allerlei typisch-Indische utopieën verliezen.
Sedert 1955 heeft de Congrespartij zelf een min of meer socialistisch program (het zgn. ‚socialistische maatschappijbeeld') aanvaard. Pogingen van de zijde der PSP op die basis aan de regering deel te nemen, of zelfs weer in de Congrespartij op te gaan, zijn door Nehroe afgewezen, maar vinden in de linkervleugel van het Congres (‚Socialistisch Forum' genaamd) toch wel gehoor.
Pakistan en Ceylon beschikken eigenlijk nauwelijks meer over een socialistische partij. Merkwaardig was dat in 1956 op een bijeenkomst van de Aziatische Socialistische Conferentie (een soort zusterorganisatie van de Internationale, met zetel te Rangoon) de Pakistaanse delegatie protesteerde tegen de deelneming van Israël.
Bij navraag bleek dat de Pakistani een partij van welgeteld ... 200 leden achter zich hadden op een bevolking van 90 miljoen! Op Ceylon bestaan ettelijke partijen die elkaar het predikaat ‚socialistisch' betwisten."
Tot zover de correspondent uit New-Delhi.
De achteruitgang van het socialisme is slechts één facet van de politieke ontwikkeling in Azië. Een ander probleem is de vraag in hoeverre de democratie daar onder de huidige verhoudingen levensvatbaarheid heeft. In landen als Indonesië, Thailand en Pakistan bleek het democratisch staatsbestel niet houdbaar en dit moest het veld ruimen voor rechtse, grotendeels op de militaire macht steunende regimes. Zuid-Korea voer gelukkig een tegengestelde koers en hier werden meer democratische verhoudingen in het leven geroepen. Helaas is Zuid-Korea in dit opzicht een „rara avis in terris". Maar misschien is het tevens een voorbeeld, dat op den duur tot navolging wekt. De gebeurtenissen in Zuid-Korea hebben ons opnieuw voor de vraag gesteld in hoeverre het westen en in het bijzonder de Verenigde Staten een bijdrage kunnen leveren tot een versterking van de rechtsstaat en de democratische gedachte in Azië. Terecht richtte William Fulbright, voorzitter van de Amerikaanse senaatscommissie voor buitenlandse zaken, het vorig jaar dit waarschuwende woord tot de vrije wereld: „Wij hebben bereikt, dat wij de indruk maken, verdedigers te zijn van een verjaarde status quo. Het ligt niet in ons vermogen de communisten te verhinderen hoop te exporteren. Maar wij kunnen stellig wel zó optreden, dat wij niet langer de vertegenwoordigers zijn van de wanhoop."

P. KRUG.

PERSONALIA

PIERRE H. DUBOIS. Geboren 2 juli 1917 te Amsterdam. Was enige tijd als waarnemer van J. Greshoff werkzaam als kunstcorrespondent van de N.R.C. en Het Vaderland te Brussel, waar hij in 1945 met Maurice Roelants het culturele weekblad „De Spectator" oprichtte, waarvan hij tot zijn terugkeer naar Nederland, einde 1949, de redactie voerde. Na vervolgens enkele jaren op een uitgeverij werkzaam te zijn geweest, werd hij hoofd van de kunstredactie en redacteur toneel en letteren van Het Vaderland.
Publiceerde o.m. de essaybundels *Een Houding in De Tijd (1950)* en *Voor eigen Rekening* (1954), de romans *Een vinger op de lippen* (1952), *De ontmoeting* (1953), *In staat van beschuldiging* (1958) en een verzamelbundel poëzie *Ademhalen* (1956).

V. W. D. SCHENK, geboren in 1902 in Meppel, eindexamen gymnasium Utrecht, studeerde medicijnen in Utrecht, nu zenuwarts verbonden aan de Stichting Rosenburg te Loosduinen. Promoveerde in 1931. Publiceerde in de vakpers over neuro-anatomische onderwerpen, in het bijzonder over spraakstoornissen, over de leer des misvormingen, over de neuropathologie van de hersenen. Interesseerde zich verder voor historisch-psychologische onderwerpen (Erasmus, Jeroen Bosch, Jeanne d'Arc e.d.).

P. KRUG werd geboren in 1920 in den Haag. Studeerde Slavische talen. Sinds 1945 verbonden aan de Economische Voorlichtingsdienst. Redactielid van „Mens en Kosmos". Publiceerde o.m. in „Vrij Nederland". „De Gids", „Internationale Vraagstukken", „Mens en Kosmos", „Critisch Bulletin" en „Mens en Wereld".